

Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Кафедра педагогіки та психології

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПСИХОЛОГІЯ

рівень вищої освіти – *перший (бакалаврський)*

галузь знань – *01 Освіта/Педагогіка*

спеціальність – *014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)*

освітньо-професійна програма – *Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)*

Кременець – 2018

Робоча програма навчальної дисципліни «Психологія» для студентів, які навчаються за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини). Кременець, 2018 р. 72 с.

Розробники програми:

Боднар М.Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, доцент.

Ярошук М.В. – асистент кафедри педагогіки та психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Робочу програму навчальної дисципліни схвалено на засіданні кафедри педагогіки та психології.

Протокол № 1 від 31 серпня 2018 року

Завідувач кафедри

Л.М. Кравець

1. Вступ

Анотація. Вивчення дисципліни «Психологія» передбачає набуття студентами знань щодо предмета психології, її методів, психічних процесів, станів та рис особистості, індивідуальних особливостей людини, психології людських стосунків; засвоєння основних термінів і понять психології на рівні їх відтворення і тлумачення; а також формування узагальнених умінь застосовувати психологічні знання, принципи, методи для розв'язання професійних задач.

Ключові слова: психологія, загальна психологія, предмет психології, методи психології, особистість, свідомість, самосвідомість, увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, мовлення, уява, інтелект, спілкування, соціальна взаємодія, соціальна група, емоції, почуття, воля, темперамент, характер, здібності.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 7	Галузі знань: 01 Освіта/Педагогіка,	Нормативна	
	Спеціальності: 014 Середня освіта		
Модулів – 1	Освітній рівень: перший (бакалаврський)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 6		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 210		Семестр	
		I-й, II-й	I-й, II-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4/2 самостійної роботи студента – 3/3		Лекції	
		38/16 год.	12/6 год.
		Практичні, семінарські	
		30/20 год.	4/4
		Самостійна робота	
106 год.		184	
Вид контролю: екзамен/залік.			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить (%):

для денної форми навчання – 49,5% / 50,5% ;
для заочної форми навчання – 12% / 88%

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання курсу навчальної дисципліни «Психологія» – ознайомлення студентів із основними поняттями, положеннями, законами та актуальними проблемами психології, а також формування умінь використовувати відповідну обізнаність як фундамент у подальшій практичній діяльності.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни «Психологія» є:

- аналіз базових категорій та понять сучасної психології в їх системному взаємозв'язку;
- розгляд основних форм вияву психічних явищ у їх цілісності;
- ознайомлення з класичними та сучасними концепціями особистості, її соціально-психологічної сфери, пізнавальних та емоційно-вольових процесів, індивідуально-типологічних особливостей;
- характеристика основних закономірностей, механізмів, законів функціонування різних сфер психічної активності особистості;
- розкриття значення психологічних знань у різних видах діяльності людини, в тому числі, професійної;
- озброєння загальною методологією, базовими методами та конкретними психологічними методиками вивчення особистості, її когнітивних, емоційно-вольових, індивідуально-особистісних особливостей.

Вивчення курсу «Психологія» спрямоване на формування у студентів таких професійних компетентностей:

1. Загальні компетентності

ЗК1. Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності.

ЗК2. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК5. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК8. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні, діяти на основі етичних правил та академічної доброчесності.

ЗК10. Здатність працювати в команді, використовуючи навички міжособистісної взаємодії.

ЗК12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

2. Фахові компетентності (ФК):

ФК1. Здатність усвідомлювати соціальне значення педагогічної професії та дотримуватися принципів професійної етики вчителя біології та основ здоров'я.

ФК2. Здатність проектувати і провадити освітній процес із врахуванням сучасного розвитку суспільства та особистісної характеристики учня.

ФК3. Здатність оперувати категоріально-поняттєвим апаратом сучасної психології та педагогіки.

ФК4. Здатність до критичного аналізу власної педагогічної діяльності, особистісного та професійного самовдосконалення, навчання і саморозвитку.

ФК5. Здатність проявляти креативність у розробці навчально-методичних матеріалів та здійсненні педагогічних досліджень.

ФК11. Здатність діагностувати і оцінювати рівень розвитку, досягнення й освітні потреби учнів.

ФК13. Здатність керуватися у професійно-педагогічній діяльності міжнародними та вітчизняними нормативно-правовими документами.

ФК15. Здатність ефективно комунікувати, формувати сприятливий соціально-психологічний клімат у спільноті педагогічного колективу і класу, формувати команду, мотивувати інших до досягнення поставлених цілей.

Програмні результати навчання:

РН1. Осмислювати соціальну значущість педагогічної професії, підвищувати особистісний і професійний розвиток, виявляти здатність до самоорганізації професійної діяльності, застосовувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних практичних задач.

РН2. Вміти використовувати різноманітні ресурси для пошуку потрібної інформації, критично аналізувати й опрацьовувати інформацію з метою використання її у сфері професійної діяльності із дотриманням принципів академічної доброчесності.

РН5. Демонструвати концептуальні знання з історії, основ філософії, педагогіки, психології, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості та використовувати їх у професійній і соціальній діяльності.

РН6. Знати загальну структуру педагогічної та освітньої діяльності; розуміти психологічні механізми та закономірності, які лежать в основі виховання особистості, характеризувати психологічні особливості педагогічного спілкування та функціонування педагогічного колективу.

РН7. Уміти встановлювати комунікативний контакт із учнями із врахуванням їх індивідуальних особливостей та збереження належного рівня психічного здоров'я усіх учасників освітнього процесу.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Вступ у психологію та історію психології

Тема 1. Предмет психології як науки.

Психологія у загальній системі соціальних наук. Об'єкт, предмет психології та її завдання. Загальне поняття про психіку. Структура психічних явищ: психічні процеси, стани, властивості. Взаємозв'язок психології з іншими галузями знання: гуманітарними, природничими, медичними та ін.. Основні галузі психології: теоретичні, науково-прикладні та практична психологія. Основні принципи сучасної психології: відображення, детермінізму, активності, системності, єдності свідомості та діяльності й ін.

Тема 2. Методи сучасної психології.

Основні етапи наукового дослідження. Поняття про методологію, метод і методику наукового дослідження. Основні вимоги до методів психології: валідності, надійності, точності. Класифікація методів психологічного дослідження. Організаційні методи: загальна характеристика. Основні емпіричні методи психологічного дослідження: спостереження та експеримент. Види спостереження, експерименту. Додаткові методи: опитування, тестування, аналіз процесу та продуктів діяльності, метод експертних оцінок. Кількісна та якісна обробка результатів дослідження: загальна характеристика.

Тема 3. Філогенез психіки та антропогенез.

Відображення та розвиток його форм у живій та неживій природі. Мозок і психіка. Стадії та рівні філогенезу психіки (за О. М. Леонтьєвим і К. Е. Фабрі). Рефлекторна природа психічного відображення. Безумовні й умовні рефлекси. Характеристика базових форм психічної активності: інстинктивна, регульована навичками, інтелектуальна поведінка. Функціональні блоки мозку людини (за О. М. Лурією). Кора головного мозку та її основні зони. Поява й розвиток свідомості в антропогенезі. Свідоме, несвідоме, надсвідоме у психічній діяльності людини.

Тема 4. Основні етапи розвитку психології.

Характеристика передумов виникнення психології. Донауковий (філософський) етап становлення психології в період Античності, Середньовіччя, Нового Часу (загальна характеристика).

Науковий етап розвитку психології. Лабораторні експерименти В. Вундта та його учнів. Криза психологічної науки на рубежі XIX-XX ст., її причини та наслідки. Основні напрями психології: психодинамічний, біхевіористичний, гуманістичний, гештальтпсихологія, когнітивна психологія, трансперсональна психологія та ін. Становлення і розвиток української психологічної думки. Основні тенденції та напрямки досліджень сучасної психології.

Змістовий модуль 2

Особистість в діяльності та спілкуванні

Тема 5. Психологія діяльності.

Поняття про діяльність. Мета й мотиви діяльності. Теорія діяльності. Структура діяльності (рухи, дії, операції). Види дій: внутрішні та зовнішні. Інтеріоризація, екстеріоризація. Засоби діяльності: знання, уміння (елементарні уміння та уміння-майстерність), навички. Перенесення та інтерференція навичок. Звички. Основні різновиди діяльності (ігрова, учбова, праця).

Тема 6. Психологія особистості.

Поняття про особистість. Співвідношення понять «людина», «особистість», «індивід», «індивідуальність». Основні теорії особистості: психоаналітичні, біхевіористичні, гуманістичні, когнітивні, гештальттеорії. Структура і формування особистості в різних теоріях. Спрямованість особистості (потреби, мотиви, інтереси, цінності, ідеали, переконання). Мотиви та мотивація. Теорії мотивації. Самосвідомість: «Я-концепція», самооцінка та рівень домагань особистості, чинники їх формування.

Тема 7. Психологія спілкування.

Поняття про спілкування. Функції спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна. Основні ефекти соціальної перцепції. Різновиди спілкування. Засоби спілкування: вербальна й невербальна комунікація. Індивідуальні особливості спілкування.

Тема 8. Психологія соціальної групи.

Поняття про групи. Класифікація груп. Конформізм і нонконформізм. Лідерство та керівництво: основні ознаки та відмінності. Стили керівництва (лідерства). Міжособистісні стосунки у групах. Психологічна сумісність і конфлікт. Соціально-психологічний клімат групи. Методи дослідження взаємовідносин у групі: соціометрія та референтометрія.

Змістовий модуль 3 Пізнавальні психічні процеси

Тема 9. Увага.

Поняття про увагу. Теорії уваги. Класифікація уваги та характеристика окремих її видів. Властивості уваги: зосередженість, стійкість, переключення, розподіл, обсяг. Уважність як властивість особистості. Фактори, які сприяють привертанню і підтриманню уваги.

Тема 10. Відчуття.

Поняття про відчуття як психічний процес. Фізіологічна основа відчуттів. Класифікація відчуттів та характеристика окремих їх видів. Основні властивості відчуттів. Загальні закономірності відчуттів: пороги чутливості, адаптація, взаємодія, сенсibiliзація, контраст, синестезія. Компенсаторні можливості відчуттів.

Тема 11. Сприймання.

Поняття про сприймання. Фізіологічна основа сприймання. Класифікація сприймань та характеристика окремих видів. Властивості сприймання: предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, вибірковість, апперцепція. Ілюзії сприймання. Спостереження і спостережливість.

Тема 12. Пам'ять.

Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті. Класифікація пам'яті та характеристика окремих її видів. Процеси пам'яті: запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування. Чинники успішного збереження та відтворення. Прийоми пригадування. Явище ремінісценції. Індивідуальні особливості пам'яті.

Тема 13. Мислення.

Поняття про мислення. Теорії мислення. Операції мислення: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікація, систематизація. Форми мислення: поняття, судження (міркування), умовивід (індукція, дедукція, аналогія). Класифікація мислення та характеристика окремих його видів. Індивідуальні особливості мислення.

Тема 14. Уява.

Поняття про уяву. Теорії уяви. Класифікація уяви та характеристика окремих її видів. Мрія як особливий вид уяви. Способи створення образів уяви: аглютинація, аналогія, гіперболізація, літота, акцентування, схематизація і типізація. Уява і творчість. Індивідуальні особливості уяви.

Змістовий модуль 4 Регулятивна сфера психіки особистості

Тема 15. Почуття та емоції.

Поняття про почуття та емоції. Теорії емоцій. Класифікація емоцій та почуттів і характеристика окремих їх видів. Форми переживання почуттів та емоцій: афект, стрес, настрій, пристрасть, фрустрація. Індивідуальні особливості емоційної сфери людини.

Тема 16. Воля.

Поняття про волю. Спонукальна та гальмівна функції волі. Фази складної вольової дії. Вольове зусилля. Локус контролю: екстернальний, інтернальний. Вольові якості особистості. Безвілля, його причини і переборення.

Змістовий модуль 5 Індивідуально-психологічні особливості особистості

Тема 17. Темперамент.

Поняття про темперамент. Теорії темпераменту. Психологічна характеристика типів темпераменту: холеричного, сангвінічного, флегматичного, меланхолічного. Позитивні та негативні сторони кожного типу темпераменту. Роль темпераменту в навчанні та праці. Можливості зміни темпераменту в процесі життя та діяльності.

Тема 18. Характер.

Поняття про характер. Теорії характеру. Акцентуація рис характеру. Структура характеру та основні риси типового характеру. Формування характеру.

Тема 19. Здібності.

Поняття про здібності. Природні передумови здібностей. Класифікація здібностей та характеристика окремих їх видів. Рівні розвитку здібностей: обдарованість, талант, геніальність. Здібності та інтелект.

Змістовий модуль 6 Теоретичні основи вікової психології.

Тема 20. Вікова психологія як наука.

Предмет і завдання вікової психології. Теорії психічного розвитку. Вікова періодизація психічного розвитку. Методи дослідження у віковій психології.

Тема 21. Психічний розвиток новонародженого та немовляти.

Зародження психіки у пренатальний період. Психологічні особливості фази новонародженості. Соціальна ситуація розвитку немовляти. Психологічні новоутворення та провідна діяльність немовлячого розвитку. Когнітивний розвиток немовляти. Соціальна поведінка, емоційний розвиток та перші прояви самосвідомості в немовлячому віці. Криза «одного» року.

Тема 22. Психічний розвиток в ранньому дитячому віці.

Соціальна ситуація розвитку, психологічні новоутворення. Когнітивний розвиток у ранньому дитячому віці. Соціальна поведінка та емоційний розвиток у ранньому дитячому віці. Становлення самосвідомості та криза «трьох» років.

Тема 23. Психічний розвиток у дошкільному віці.

Анатомо-фізіологічні особливості дитини-дошкільника. Соціальна ситуація розвитку та психологічні новоутворення дошкільника. Сюжетно-рольова гра як провідний вид діяльності дошкільного віку. Когнітивний розвиток дитини-дошкільника. Соціальна поведінка та емоційний розвиток у дошкільному віці.

Тема 24. Психічний розвиток молодшого школяра.

Психологічна готовність дитини до школи. Криза «семи» років. Учбова діяльність як провідний вид діяльності молодшого шкільного віку. Соціальна ситуація розвитку. Розвиток пізнавальних процесів молодшого школяра. Соціальна поведінка, спілкування, самосвідомість у молодшому шкільному віці.

Тема 25. Психічний розвиток підлітка.

Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка та її вплив на його психологічні особливості та поведінку. Основні психологічні новоутворення підліткового віку. Когнітивний розвиток підлітка. Особистісні зміни підлітка. Загальна психологічна характеристика соціальної ситуації розвитку у

підліткового віці. Криза підліткового віку, її основні симптоми, чинники загострення і пом'якшення.

Тема 26. Психічний розвиток особистості в ранньому юнацькому віці.

Соціальна ситуація розвитку в ранньому юнацькому віці. Розумовий розвиток старшокласника. Особистісне та професійне самовизначення. Провідний вид діяльності. Криза ранньої юності. Особливості спілкування в ранньому віці.

Тема 27. Основні завдання і категорії педагогічної психології.

Предмет, основні розділи й завдання педагогічної психології як науки. Співвідношення понять «учіння», «учбова діяльність», «навчання», «виховання». Структура учбової діяльності. Внутрішня та зовнішня мотивація учбової діяльності. Психологічні засади ефективного формування знань, навичок, умінь. Основні концепції навчання: біхевіористична, теорії програмованого та алгоритмізованого навчання, теорія поетапного формування розумових дій, концепція розвивального навчання і проблемно зорієнтоване навчання. Психологічна структура педагогічних здібностей. Основні стилі педагогічного спілкування.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин															
	Денна форма						Заочна форма									
	усьо го	у тому числі					усьо го	у тому числі								
		л	п	лаб	с.р	-		л	п	лаб	-	с.р.				
1	2	3	4	5	6	-	8	9	10	11	-	12				
Модуль 1																
Змістовий модуль 1																
Тема 1	14	2	2	-	4		18	2	-	-	-	-	8			
Тема 2		2		-	4				-	-	-	8				
Тема 3		8		2	2				-	4	20	2	2	-	-	8
Тема 4		8		2	2				-	4			-	-	8	
Всього за змістовим модулем	30	8	6	-	16		38	4	2	-	-	32				
Змістовий модуль 2																
Тема 5	14	2	2	-	4		6	-	-	-	-	-	6			
Тема 6		2		-	4				-	-	6					
Тема 7		8		2	2				-	4	16	2	-	-	-	6
Тема 8		8		2	2				-	4			-	-	-	8
Всього за змістовим модулем	30	8	6	-	16		28	2	-	-	-	26				
Змістовий модуль 3																
Тема 9	8	2	2	-	4		16	2	-	-	-	-	8			
Тема 10									10	2	2	-	4	-	-	-

Тема 11		2		-			8	-	-	-	-	8
Тема 12	8	2	2	-	4		8	-	-	-	-	8
Тема 13	8	2	2	-	4		16	-	2	-	-	8
Тема 14	8	2	2	-	4			-		-	6	
Всього за змістовим модулем	42	12	10		20		48	2	2			44
Змістовий модуль 4												
Тема 15	14	2	2	-	4		16	2	2	-	-	6
Тема 16		2		-	4					-	-	6
Всього за змістовим модулем	14	4	2		8		16	2	2			12
Змістовий модуль 5												
Тема 17	8	2	2	-	4		8	-	-	-	-	8
Тема 18	8	2	2	-	4		16	2	2	-	-	6
Тема 19	8	2	2	-	4					-	-	6
Всього за змістовим модулем	24	6	6		12		24	2	2			20
Змістовий модуль 6												
Тема 20	10	2	4	-	4		14	2	-	-	-	6
Тема 21	8	2	2	-	4				-	-	-	6
Тема 22	8	2	2	-	4		6	-	-	-	-	6
Тема 23	8	2	2	-	4		12	-	-	-	-	6
Тема 24	8	2	2	-	4					-	-	6
Тема 25	8	2	2	-	4		6	-	-	-	-	6
Тема 26	8	2	2	-	4		6	-	-	-	-	6
Тема 27	12	2	4	-	6		12	2	2	-	-	8
Усього за змістовим модулем	70	16	20	-	34		56	4	2			50
Разом	210	54	50	-	106		210	16	10	-	-	184

6. Теми семінарських та практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет і методи сучасної психології	2
2	Психіка, мозок та антропогенез	2
3	Стисла історія становлення психології	2
4	Психологія особистості та діяльності	2
5	Спілкування як міжособистісна взаємодія	2
6	Визначення статусу члена групи в міжособистісних відносинах	2
7	Закономірності вивчення уваги	2
8	Сенсорно-перцептивний розвиток особистості	2

9	Пам'ять та її процеси	2
10	Закономірності мислення	2
11	Уява і творчість	2
12	Індивідуальні особливості емоцій, почуттів і вольової саморегуляції, їх взаємозв'язок із навчально-виховним процесом	2
13	Темперамент	2
14	Характер	2
15	Здібності як індивідуально-психологічні особливості людини	2
16	Вікова психологія як галузь психологічної науки	4
17	Особливості психічного розвитку новонародженого та немовляти	2
18	Психологічні закономірності розвитку дитини в ранньому віці	2
19	Психічний розвиток дитини в дошкільному віці	2
20	Психічний розвиток дитини молодшого шкільного віку	2
21	Особливості навчально-виховного процесу в підлітковому віці.	2
22	Особливості психології раннього юнацтва.	2
23	Загальна характеристика педагогічної психології	4
Разом		50

Семінарське заняття №1

ТЕМА: Предмет і методи сучасної психології

Питання для обговорення:

1. Об'єкт, предмет і завдання психології як науки. Значення психологічних знань у педагогічній діяльності.
2. Місце сучасної психології в системі наукового знання.
3. Психічні явища. Відмінності між психічними процесами, психічними станами та психічними властивостями.
4. Основні принципи сучасної психології як науки.
5. Теоретичні та науково-прикладні галузі психології.
6. Основні етапи науково-психологічного дослідження.
7. Основні вимоги до методів психології як науки.
8. Організаційні методи, інтерпретаційні методи і методи обробки даних (за Б.Г.Ананьєвим).
9. Основні емпіричні методи: спостереження та експеримент (переваги та недоліки кожного з них).
10. Додаткові емпіричні методи: тестування, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), аналіз процесу і продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик (переваги та недоліки кожного з них).
11. Методи активного впливу на особистість: психологічне консультування, психологічна корекція, психотренінг і психотерапія.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про основні принципи сучасної психології.
2. Проаналізувати значення психологічних знань, зокрема особливості використання психологічних знань у педагогічній діяльності.
3. Додаткові методи психології: опитування, тестування, аналіз процесу та продуктів діяльності, соціометричний, біографічний методи, контент-аналіз.
4. Скласти програму дослідження школяра за допомогою обраного допоміжного методу.
5. На основі теоретичного матеріалу лекції та рекомендованої літератури підготувати висновки до теми у вигляді підсумкової таблиці: «Переваги та недоліки застосування основних та допоміжних методів психології».

I. Завдання для самоконтролю:

1. Чи згодні ви з твердженням, що всю різноманітність психічного життя людини можна звести до трьох груп психічних явищ?
2. Чи можна стверджувати, що головним завданням психології як науки є встановлення психологічних закономірностей у психічній діяльності?
3. Чи всі методологічні принципи наукового вивчення психічних явищ зазначені: принцип детермінізму, принцип єдності психіки та діяльності, принцип розвитку психіки в діяльності?
4. Чи згодні ви з твердженням, що тільки півкулі головного мозку можуть бути органом психічної діяльності?
5. Чи можна стверджувати, що психічна діяльність виникла як механізм активного відображення дійсності живими істотами?
6. Чи правильно названі головні функції психіки: відображу вальна, регулятивна, пристосувальна?
7. Чи завжди психічний факт (уявлення про об'єкт переживання) можна розглядати як суб'єктивне бачення об'єктивного світу?
8. Чи правильно наведена характеристика безумовного рефлексу: природжений, незмінний, забезпечує пристосування організму до постійних умов середовища?
9. Чи всі умови утворення умовного рефлексу названі: об'єктивна актуальність для організму безумовного подразника, збіг у часі дії умовного та безумовного подразників, кількість повторень таких збігів, сила безумовного та умовного подразників, якість умовного подразника?
10. Чи згодні ви з твердженням, що необхідною фізіологічною умовою вдосконалення будь-якого рефлексу, його спеціалізації є диференціальне гальмування?
11. Чи правильною буде думка, що головною фізіологічною передумовою системності роботи великих півкуль головного мозку є взаємна індукція процесів збудження та гальмування?
12. Чи достатньою є така характеристика свідомості: свідомість — це вища форма психіки, що сформувалася в процесі суспільно-історичного розвитку людини?

13. Чи правильним є твердження, що несвідоме в діяльності людини ніяк не пов'язане із свідомістю?

14. Чи можливий перехід несвідомого у свідоме і навпаки?

15. Чи можна стверджувати, що недооцінка біхевіористами свідомого в психічній діяльності людини позбавляє особистість можливості бути активним суб'єктом діяльності?

16. Чи правомірно вважати, що структурна психологія розглядає психіку за механізмами її функціонування як замкнену в собі систему?

17. Чи можна вважати, що ідеї психоаналізу як напряму в психології є більш плідними для з'ясування психологічних механізмів відхилень у психічній діяльності людини, ніж для обґрунтування закономірностей в нормованого психічного життя?

18. Чи завжди застосування методів дослідження повинне ґрунтуватися на певних принципах?

19. Чи згодні ви з думкою, що неспроможність самостереження як методу наукового дослідження виявляється тільки в суб'єктивізмі тлумачення його результатів?

20. Чи згодні ви з думкою, що експеримент як метод може бути застосований для дослідження будь-яких психічних явищ?

21. Чи можна за допомогою методу тестів досліджувати психологічні закономірності?

22. Чи всі сфери психіки людини дають можливість вивчати метод аналізу продуктів діяльності?

23. Чи згодні ви з думкою, що поділ методів на головні і додаткові ґрунтується переважно на їхніх можливостях охоплювати вивченням більше або менше коло психічних явищ?

II. Дати відповіді на запитання:

1. Що таке метод наукового дослідження?

2. Які методи належать до групи головних?

3. Які методи належать до групи додаткових?

4. Якими є вимоги до застосування методу спостереження?

5. У чому полягає суть методу експерименту?

6. У чому полягає суть методу тестів?

7. У чому полягає суть методу соціометрії?

8. Що для з'ясування сутності психічних явищ дає кількісний аналіз результатів дослідження?

9. Що для з'ясування психічних явищ дає якісний аналіз результатів дослідження?

III. Розв'язати завдання та проблемні ситуації:

1. Що дає дослідникові (практикові) керування в пізнанні психічних явищ принципами детермінізму, єдності свідомості та діяльності, розвитку психіки в діяльності?

2. Чим принципово відрізняється підхід до вивчення і пояснення психічних явищ представників біхевіоризму, психоаналізу, гештальтпсихології та матеріалістичного напрямку?

3. Поясніть з точки зору закономірностей вищої нервової діяльності явища повсякденного життя:

— людина, що опановує якесь уміння, на початку робить багато зайвих рухів;

— у відповідальний момент людина може забути те, що добре знала;

— на зауваження, які постійно роблять, підвищуючи голос, дитина перестає реагувати.

4. Що є спільного та відмінного в діяльності мозку та електронно-обчислювальної машини? Порівняйте та проаналізуйте.

5. У чому полягає головна відмінність природного експерименту від спостереження? У чому виявляються позитивні аспекти першого та другого методу?

6. Сформулюйте головні вимоги до проведення методу бесіди та анкетування, яких необхідно дотримуватися, щоб забезпечити об'єктивність і надійність результатів дослідження.

7. У чому полягає коректність тлумачення результатів, отриманих внаслідок застосування тестів?

8. Які величини необхідно визначати при кількісній обробці даних досліджень і що вони характеризують?

IV. Розподілити психічні явища на групи:

а) психічні процеси;

б) психічні властивості;

в) психічні стани.

Мислення, темперамент, сон, відчуття, запам'ятання, воля, страх, характер, хвилювання, сприймання, потреби, уява, настрій, радість, емоції, пам'ять, забування, напруження, почуття, гнів, здібність, уважність.

V. Розробити кросворд із запропонованих термінів:

Психологія, психіка, метод, наука, душа, спостереження, експеримент, тест, анкета, опитування, бесіда, психотренінг.

Семінарське заняття №2

ТЕМА: Психіка, мозок та антропогенез

Питання для обговорення:

1. Загальні відомості про нервову систему. Структура головного мозку людини.

2. Нейрон як основна структурно-функціональна одиниця нервової системи.

3. Рефлекторна діяльність мозку. Вища і нижча нервова діяльність.

4. Особливості функціонування I та II сигнальних систем.

5. Функціональна асиметрія кори великих півкуль головного мозку (функції лівої та правої півкуль).
6. Відмінності між подразливістю і чутливістю як формами відображення.
7. Стадії розвитку психіки у філогенезі (за О. М. Леонтьєвим – К. Е. Фабрі): стадія елементарної сенсорної психіки, стадія перцептивної психіки, стадія інтелектуальної поведінки.
8. Основні форми поведінки: інстинктивна поведінка, регульована навичками, інтелектуальна поведінка.
9. Рівні функціонування психіки: свідомість, підсвідомість (несвідоме), надсвідомість. Характеристика свідомості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення на тему: „Характеристика базових форм психічної активності: інстинктивна поведінка, регульована навичками, інтелектуальна поведінка”. Навести приклади.
2. Описати механізми психіки.

I. Дати відповіді на запитання:

1. Чому здатність до відображення є атрибутом живої матерії?
2. У чому полягає суть сигнальної ролі психіки?
3. Якою є послідовність етапів розвитку нервової системи?
4. Якою є послідовність етапів розвитку психіки?
5. Як пов'язаний розвиток психіки з середовищем та умовами життя?
6. Яка роль праці у виникненні людської свідомості?
7. Яка роль мови в розвитку людської свідомості?
8. Що спільне і що відмінне у психічній діяльності тварини і людини?
9. Які ознаки людської свідомості?
10. Якими є умови розвитку людської свідомості?

II. Розкрити зміст понять.

1. Психологія – (наука про психіку та закономірності її розвитку і прояву).
2. Психіка – (властивість мозку, яка виявляється у здатності відображати реальний світ).
3. Мозок складається з таких відділів:
  - довгастий мозок;
  - варолієвий міст;
  - середній мозок;
  - проміжний мозок;
  - мозочок;
  - великі півкулі.
4. Нейрон – (структурна функціональна одиниця нервової системи).
5. Вища нервова діяльність – (взаємодія організму із зовнішнім середовищем);
6. І сигнальна система – (система тимчасових нервових зв'язків, які

утворюються

під впливом різноманітних зорових, слухових, дотикових, смакових подразників).

7. II сигнальна система – (система тимчасових нервових зв'язків, які утворюються під впливом мовних подразників).
8. Функції психіки: (регулятивна, інструментальна).
9. Стадії розвитку психіки: (стадія елементарної сенсорної психіки, стадія перцептивної психіки, стадія інтелектуальної поведінки).
10. Свідомість – (найвища ступінь розвитку психіки, властива тільки людині).
11. Рефлекс – (відповідна дія організму на подразнення, яка здійснюється за допомогою центральної нервової системи).
12. Рефлекси є: (умовні, безумовні).
13. Стадія елементарної сенсорної психіки ...
14. Стадія перцептивної психіки ...
15. Стадія інтелекту ...
16. Інстинкт – (це акти взаємодії організму із середовищем, механізмом яких є система безумовних рефлексів).
17. Навички – (набуті дії в разі багаторазового повторення).
18. Поведінка – (це своєрідна активність, прояв життєдіяльності живих істот, завдяки якій вони пристосовуються до свого оточення й задовольняють свої біологічні потреби).

III. Завдання для самоконтролю.

1. Чи є здатність до відображення неодмінною властивістю живої матерії?
2. Чи можна стверджувати, що розвиток здатності до відображення є результатом боротьби за існування біологічних систем?
3. Чи є правильною така послідовність етапів розвитку нервової системи: дифузна, ланцюгова, вузлова, ганглієва, цереброспинна?
4. Чи в правильній послідовності названі етапи розвитку психіки: подразливість, чутливість, навчіння, інстинкт, інтелектуальна діяльність, свідомість?
5. Чи можна стверджувати, що сутність відмінностей психіки людини і тварини полягає в тому, що для останньої це механізм пристосування до реальних умов життя, а для першої — інструмент перетворення світу з метою максимального задоволення своїх потреб?
6. Чи є можливою поява вищих форм психіки без знакових систем (наприклад, мови)?

IV. Розв'язати проблемні ситуації.

1. Чому елементарну чутливість вважають початковою формою власне психіки, а подразливість - лише актом відображення?
2. Чому павук, посаджений у банку разом з мухою, не "впізнає" її, навіть коли він голодний, тоді як за звичайних умов умисно ловить мух у павутиння і поїдає їх?

3. Чому складну поведінку бджіл не можна назвати працею?

4. У чому полягає якісна відмінність інтелектуальних форм поведінки вищих тварин і людини?

5. Чому впродовж усієї історії розвитку людства організм людини і мозок не зазнавали практично ніяких змін, а у тварин кожний новий етап розвитку психіки супроводжувався змінами в організмі та нервовій системі?

6. Що може бути показником інстинктивного характеру поведінки тварини або людини?

7. Чому обмін сигналами, що має місце у тварин, не може ототожнюватися з мовою людини?

8. Чи можна закономірності психіки тварин переносити на психіку людини? Чому?

V. Проаналізувати приклади.

Сформулювати висновок про характерні особливості навички, її відмінності від інстинкту, про вплив різних факторів на здатність до навчання (вік, розвиток перцептивних можливостей, активізація дослідницького рефлексу, умови життята ін.).

а) В експерименті дощових хробаків тренували просуватися лабіринтом так, щоб потрапити в темну вологу камеру і уникнути іншої алеї з електричним струмом і подразнюючим соляним розчином. Для вироблення таких рухів хробакам потрібно було біля 200 поштовхів електроструму. Цікаво, що хробаки були здатні зберегти вироблену реакцію після того, як видаляли перших 5 сегментів тіла з мозковим ганглієм.

б) Голодну кішку закривали в клітці із засувом. Ззовні клали м'ясо. Кішка декілька годин робила хаотичні рухи біля дверцят клітки. Після багатьох спроб тварина випадково відчиняла засув, вистрибувала з клітки й оволодівала м'ясом. Поступово, після кількох сотень спроб, кішка навчилася відчиняти дверцята клітки. Але коли клітку повертали на 180° , кішка тривалий час робила рухи на

тому місці, де раніше були дверцята і засув, хоча ці рухи стали абсолютно непотрібними.

в) Відомо, що в лабораторних умовах жаби їдять личинок борошняного хруща і мух-жужелиць. Останні за своїм забарвленням імітують бджіл, але не мають жала. Після спроб з першими двома приманками жабам запропонували бджіл. Коли вони відчули дію бджолиної отрути, то почали уникати бджіл і жужелиць, хоча продовжували їсти личинки борошняних хрущів.

г) Помічено, що статеві незрілі ескімоські лайки, які ще не знають своєї території, очевидно не здатні засвоїти, що є і чужі території. Але, тільки-но у них з'являється територіальна поведінка, вони швидко навчаються уникати чужих територій.

д) Щури і собаки, які зростали без обмежень у збагаченому середовищі, краще навчалися в лабіринтах й інших місцях, ніж тварини, які зростали в умовах з обмеженнями різного роду.

е) У самок кіз та овець після пологів є короткий період, під час якого матері навчаються розпізнавати індивідуальні ознаки своєї дитини; після закінчення цього періоду самки відганяють чужих малюків.

Кози, яких ізольовано від козенят через годину після їх народження, в подальшому не виявляють індивідуально-специфічної материнської поведінки, хоча матка може інколи прийняти козенят і після закінчення даного періоду, якщо їх розмістити разом.

ж) У Сінгапурі є спеціальний мавпячий розплідник, де підготовлюють мавп до роботи “ботаніків”. Мавпи досить легко запам’ятовують близько 25 слів, якими користуються люди для розпоряджень чотириноному помічникові під час його “роботи” у верхів’яттях на висоті п’ятиповерхового будинку. Мавпи відламують і приносять людині потрібні листки і квіти, які дістати іншим способом буває неможливо. Таких мавп вчені використовують у тропіках для збирання гербаріїв.

Зробити висновки про характерні особливості інтелектуальної форми поведінки.

а) Харчову приманку розклали на столі серед ряду свічок, які горіли. Мавпа спробувала схопити приманку, але декілька разів отримувала опіки. Після низки спроб і помилок вона намагалася загасити вогонь різними предметами: молотком, палицею, цвяхом.

б) Перед мавпою ставили спеціальний прилад – скриньку зі змінними кришками. Кришки мали отвори різної форми (квадратні, круглі, трикутні та ін.). Мавпа повинна була вибрати ціпок відповідної форми, просунути його в отвір кришки, натиснути на пружину, яка відчиняє скриньку з кормом. При заміні кришки мавпа після нових спроб і помилок навчилася підбирати ціпок, який відповідає отвору, і відчиняти кришку скриньки.

в) В одному з дельфінаріїв разом тримали дельфіна-білобочку і малу косатку. Коли експериментатор опускався в басейн і ловив дельфіна, косатка приходила йому на допомогу. Вона підпливала і виштовхувала дельфіна з рук експериментатора. Якщо ж експериментатор міцно тримав дельфіна і косатка не могла виштовхнути його, вона схоплювала ротом ногу ловця і м’яко стискувала її, поки експериментатор не випускав дельфіна.

г) Шимпанзе Сарі, яка навчалася спеціальній штучній мові, пропонували класти дві чашки разом, окремо ложку, тоді теж саме відбувалося з двома пробками і ключем, двома олівцями і ручкою тощо. Потім її навчили розміщати відповідний пластиковий знак “той же самий” або “інший” між об’єктами. В контрольному досліді Сара правильно використовувала знак між однаковими і різними об’єктами.

д) В ході дослідів тварину навчили розрізняти “купівельну цінність” жетонів. Одні жетони шимпанзе могла виміняти на корм, інші не мали цієї “цінності”: їх опускання в автомат не мало жодних наслідків. Усі тварини справлялися з цим завданням, але на його розв’язування був потрібний різний час. Коли ж після цього до клітки з кількома шимпанзе кинули жетони, то мавпи почали збирати лише ті, які обмінювалися на ласощі. Завдання ускладнили. З’явився третій вид жетонів, за які давали не один, а два плоди. В рамках наступних ста дослідів мавпи навчилися вибирати третій вид жетонів, як більш цінний.

е) Шимпанзе охоче їдять комах. Мавпи з антропоїдної станції на острові Тенерифі виявили одного разу біля своєї клітки мурашину стежку, до якої не могли дотягнутися рукою.

Щоб зловити мурашу, мавпа брала соломинку, протягувала її через рот так, що вона ставала мокрою, тоді просувала її крізь ґрати і встромлювала у скупчення комах. Мавпа підносила до рота соломинку з прилиплими комахами і злизувала їх. Викривлений кінець травинки мавпа відгризала і продовжувала “ловити” тим, що залишалося.

ж) Вчені описують у шимпанзе два цікавих приклади обробок предметів, що потім використовуються як допоміжний засіб. В одному випадку гілки або стеблини рослин чистять від листя та бокових пагонів і встромлюють у гнізда термітів; комах, які налипали до патичка, мавпа поїдає. В іншому випадку шимпанзе пережовують листя, формують їх у грудки і використовують як губки, добуваючи з дерев’яного дупла питну воду.

VI. Визначити, які з наведених нижче фактів стосуються поведінки шимпанзе, а які – поведінки дитини. За якими ознаками це можна встановити?

а) Одна з них може скласти фігуру з двох-трьох частин лише в тому разі, коли перед нею була фігура - зразок, інша може виконувати завдання і за відсутності зразка, за пам’яттю.

б) Особливістю діяльності однієї було те, що вона, як правило, брала одразу ж дві потрібні фігури, необхідні для конструювання. Часто бувало, що, взявши дві фігури, вона поєднувала їх у повітрі, зближуючи руки, а потім все ставила на стіл. Інша так ніколи не чинила.

в) Найважчі завдання для однієї - завдання типу конструювання мосту, в яких горизонтальний елемент необхідно було накласти на два вертикальних. Для іншої це було найпростішим завданням, вона робила подібні фігури за власною ініціативою.

7. Німецькі вчені В. Кеппог та Л. Кеппог провели експеримент сіпання за волосся шимпанзе та дитини. Виявилось, що в той час, коли один із досліджуваних відразу починав скиглити, інший, навіть якщо дослідник починав сильніше скубати за волосся, не видавав звуків, лише відхиляв власною рукою руку дослідника.

Який вияв стосується поведінки шимпанзе, а який - дитини? Чому?

Семінарське заняття № 3

ТЕМА: Стисла історія становлення психології

Питання для обговорення:

1. Характеристика передумов виникнення психології як науки.
2. Донауковий (філософський) етап становлення психології.
3. Передумови відокремлення психології в самостійну наукову галузь (кін. XVIII – поч. XIX ст.).
4. Науковий етап розвитку психології. Криза психологічної науки на рубежі XIX- XX ст., її причини та наслідки.
5. Основні напрями психології: психодинамічний напрям, біхевіористичний напрям, гештальтпсихологія, гуманістичний напрям, когнітивний напрям, трансперсональна психологія.
6. Становлення і розвиток української психологічної думки.

Завдання для самостійної роботи:

1. Законспектувати закономірності розвитку психології в рамках філософії, теології, біології та медицини.
2. Проаналізувати особливості розвитку психології у II половині XIX ст.
3. Підготувати повідомлення на тему: „Становлення і розвиток української психологічної науки” в зошиті для практичних занять, використовуючи першоджерела.

I. Розв’язування тестових завдань (на вибір).

1. Найдавніші пояснення психіки базувались на таких першоосновах: а) вогонь, земля, вода, повітря; б) вогонь, любов, земля, повітря; в) вогонь, любов, космос, земля; г) вогонь, земля, всесвіт, космос.
2. Філософське вчення, яке наділяє душею всі явища природи та тварин, - це: а) анімізм; б) детермінізм; в) дуалізм; г) ідеалізм.
3. Демокріт дотримувався: а) анімістичного погляду на світ; б) дуалістичного вчення; в) матеріалістичної точки зору на психіку; г) ідеалістичної точки зору на психіку.
4. Родоначальник ідеалістичного напрямку був: а) Демокріт; б) Платон; в) Аристотель; г) Гіппократ.
5. Аристотель у трактаті „Про душу” виділив такі види душі: а) рослинну, свідому, безсмертну; б) рослинну, тваринну, розумну; в) тваринну, розумну, свідому; г) рослинну, розумну, свідому.
6. Провісником ідеї рефлексу був: а) Р.Декарт; б) Ф.Бекон; в) Д.Локк;

- г) Г.Лейбніц.
7. Вислів „Пізнай самого себе...” належить: а) Дж.Локку;
б) Сократу;
в) Р.Декарту; г) Аристотелю.
8. Представник сенсуалізму, який психіку новонародженого вважав „чистою дошкою”:
а) Г. Лейбніц; б) Б. Спіноза; в) Ф.Бекон;
г) Дж. Локк.
9. Вислів „Мислю – значить, існую” належить: а) Платону;
б) Р.Декарту; в) В.Вундту; г) А.Біне.
10. Рік виходу першого трактату під назвою „Психологія”: а) 1590 р.;
б) 1879 р.;
в) 1906 р.;
г) 1670 р.
11. Основоположником психології як самостійної науки вважається : а)
Аристотель;
б) І. Павлов;
в). Л. Виготський;
г). В.Вундт.
12. Рік відкриття першої експериментальної психологічної лабораторії:
а) 1913 р.;
б) 1590 р.;
в) 1910 р.;
г) 1879 р.

Семінарське заняття №4

ТЕМА: Психологія особистості та діяльності

Питання для обговорення:

1. Поняття про діяльність. Мета і мотивація діяльності.
2. Структура діяльності. Засоби діяльності, процес її засвоєння: (поняття про вміння; поняття про навички; умови формування вмінь і навичок).
3. Основні різновиди діяльності.
4. Поняття особистості. Людина, індивід, особистість, індивідуальність.
5. Особистість як об’єкт і суб’єкт соціальної взаємодії.
6. Природа особистості в психологічних теоріях (О.Ф.Лазурський, З.Фрейд, К.Юнг, А.Адлер, К.Хорні, Е.Фромм, Г.Салліван, К.Роджерс, А.Маслоу, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, К.К.Платонов, Т.М.Титаренко).
7. Склад і структура особистості:
  - спрямованість особистості, що визначає її активність і діяльність;
  - індивідуально-психофізіологічні властивості особистості (статеві, вікові особливості, патологічні зміни);
  - соціально-психофізіологічна характеристика особистості (психічні процеси, стани, властивості);
  - соціально-генетичний аспект особистості (задатки, здібності, досвід людини).

I. Дискусія на тему: „Фактори, які сприяють розвитку особистості”

Запитання для дискусії

1. Чи можна сказати „домінуючі фактори розвитку особистості”?
2. Наведіть приклади ролі спадковості в розвитку особистості?
3. Як середовище впливає на формування особистості?
4. У яких випадках навчання та виховання негативно впливає на розвиток особистості?
5. Чи можуть фактори розвитку особистості форсувати її віковий розвиток?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Проаналізувати види дій. Визначити особливості кожного виду: внутрішні та зовнішні, теоретичні та практичні. Побудувати схему.
2. Охарактеризувати основні різновиди діяльності: гра, учіння, праця.
3. Визначити поняття провідної діяльності. Назвати її види.
4. Чи згодні ви з думкою, що кожному людину можна назвати особистістю?
5. Чи згодні ви з твердженням, що між поняттями "особистість" та "індивідуальність" принципової різниці немає?
6. Чи достатньо, характеризуючи особистість, вказати на такі ознаки: "свідомий індивід", "включений у суспільно корисну діяльність"?
7. Чи завжди у психічному житті людини біологічне виявляється як соціальне?
8. Чи можна тлумачити спрямованість людини як вияв усіх притаманних їй спонувань?
9. Чи достатньо, характеризуючи інтерес, вказати, що це стійке, вибіркове ставлення людини до явищ та об'єктів дійсності?
10. Чи можна вважати достатнім твердження, що "переконавання — це знання, істинність яких для людини є незаперечною і які постають для неї як керівництво до дії"?
11. Чи можна стверджувати, що велика і віддалена життєва мета особистості найповніше характеризує її сутність?
12. Чи може в людини з адекватною самооцінкою виникнути стан фрустрації?
13. Чи правильним є твердження, що джерелом і рушійною силою розвитку особистості є різноманітні протиріччя, які породжуються її діяльністю та умовами життя?
14. Чи можна прискорити психічний розвиток особистості?

III. Завдання та проблемні ситуації.

1. За якими зовнішніми виявами особистості можна судити про рівень її розвитку та суспільну свідомість?
2. Розкрийте, в чому виявляється істотна відмінність у поглядах на джерела активності особистості представників різних психологічних теорій.
3. Як можна психологічно обґрунтувати твердження, що інтерес постає водночас і як важливий мотив навчання, і як засіб підвищення його ефективності?
4. Як, аналізуючи потреби особистості, можна дійти висновку про рівень її індивідуальної та суспільної свідомості?

5. Чи є стан фрустрації закономірним наслідком завищених домагань особистості?

Семінарське заняття №5

ТЕМА: Спілкування як міжособистісна взаємодія

Питання для обговорення:

1. Поняття про спілкування. Засоби спілкування в психічному розвитку людини. Вербальні та невербальні засоби спілкування, їхня роль у діяльності вчителя.

2. Фізіологічні механізми мовної діяльності. Основні функції спілкування.

3. Механізми пізнання людини людиною: ідентифікація; рефлексія; причинова інтерпретація.

4. Класифікація видів спілкування.

5. Ефективність та стилі спілкування.

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи достатнім для характеристики спілкування є твердження: "Спілкування - це обмін інформацією між людьми"?

2. Чи є принципова різниця між поняттями "міжособистісні контакти" та "спілкування"?

3. Чи завжди обмін інформацією є спілкуванням?

4. Чи можна обмін сигналами, що має місце у тварин, назвати спілкуванням?

5. Чи правомірно порівнювати рефлексію із дзеркалом? .

6. Чи адекватно передає функцію невербального спілкування вислів "мова почуттів"?

7. Чи завжди упередженість у сприйманні людини людиною виникає на основі попередньо сформованих установок?

8. Чи завжди завершеність спілкування є необхідною умовою взаєморозуміння?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. За яких умов обмін інформацією набуває характеру спілкування? Які причини можуть стати перешкодою в цьому?

2. Спілкуючись між собою, співрозмовники іноді не можуть дійти спільної думки щодо предмета спілкування. Визначіть імовірні причини, які можуть ускладнювати взаєморозуміння.

3. Важливим психологічним чинником ефективності спілкування є дотримання співрозмовниками тактовності, яка виявляється в задоволенні взаємних очікувань. Чи є ця умова обов'язковою для будь-яких ситуацій спілкування?

4. Чи тотожні в психологічному та змістовному відношенні поняття "відсутність тактовності в спілкуванні" та "нетактовність"? Обґрунтуйте свою відповідь.

5. В яких випадках на етапі ідентифікації під час сприймання людини людиною формується адекватне уявлення про її психологічні риси та особливості? Які вимоги має задовольняти цей процес?

6. Чим зумовлюються помилки, що можуть виникати в процесі пізнання людини людиною на етапі інтерпретації?
7. Про що може свідчити експеримент, проведений С. Левіном зі щуренятами? Двом групам щуренят було забезпечено однакові умови. Єдина відмінність полягала в тому, що одних щодня погладжували (пестили), а других - ні. Виявилось, що перші вирости більшими, міцнішими, активнішими, ніж ті, які були позбавлені емоційного комфорту.

Семинарське заняття №6

ТЕМА: Визначення статусу члена групи в міжособистісних відносинах

Питання для обговорення:

1. Поняття про групу як об'єднання людей. Відмінні риси „групи” та „колективу”. Характеристики груп.
2. Поняття конформізму як певної поведінки людини.
3. Лідер – авторитет групи: офіційні лідери; неформальні лідери.
4. Сумісність як оптимальне поєднання якостей людей:
5. Конфлікт. Види конфлікту.
6. Дослідження міжособистісних стосунків у групі за допомогою методу соціометрії (Дж. Морено).

Завдання для самостійної роботи:

1. Здійснити підбір методів дослідження взаємовідносин у групі.
2. Описати метод соціометрії і референтометрії.
3. Виконати методіку на визначення відносин у групі „Груповий пиріг”.

I. Розгляд теоретичних питань.

1. Якими є головні ознаки особистості?
2. У чому виявляється суспільна сутність особистості?
3. Що в особистості зумовлене її біологічною природою?
4. Як виявляється біологічне в життєдіяльності особистості?
5. Як співвідносяться між собою поняття "особистість" і "індивідуальність" ?
6. Якою є структура особистості?
7. У чому суть теорії активності З. Фрейда?
8. Що є фундаментальним рушієм людської активності?

II. Розв'язування тестових завдань.

1. Яке із визначень малої групи найбільш правильне: а) малочисельна група людей;
б) група, члени якої зайняті спільною діяльністю і знаходяться у безпосередньому міжособистісному спілкуванні;
в) група, в яку входять люди, що мають спільні інтереси і погляди; г) сукупність людей, які мають щось спільне між собою.
2. Зміст неофіційних відносин у групі іменують: а) каналами комунікацій;
б) груповими нормами; в) психологічним кліматом;
г) композицією.
3. Реальна група – це:

- а) група людей, об'єднана певною ознакою;
  - б) фактично існуюче об'єднання людей з реальними зв'язками і взаємовідносинами його членів;
  - в) група, яка складається сама по собі;
  - г) група, створена експериментатором з метою проведення якого-небудь наукового дослідження.
4. Група, яка формується на основі певних документів:
- а) неофіційна;
  - б) природна;
  - в) лабораторна;
  - г) офіційна.
5. Група, яка формується на основі симпатії, поглядів, переконань:
- а) умовна;
  - б) лабораторна;
  - в) неофіційна;
  - г) офіційна.
6. Які із перерахованих груп можна віднести до неформальних:
- а) рибалки на річці, шкільний клас, футбольна команда;
  - б) пасажери одного купе, спортивна секція, студентська група;
  - в) група любителів рок-музики, група мисливців, група друзів за місцем проживання;
  - г) шкільний клас, трудовий колектив, бригада будівельників.
7. Група, на яку орієнтується людина у своїх цінностях і поведінці:
- а) реальна;
  - б) умовна;
  - в) референтна;
  - г) формальна.
8. Група, діяльність якої малокорисна або навіть шкідлива для суспільства:
- а) референтна;
  - б) колектив;
  - в) корпорація;
  - г) конгломерат.
9. Колектив – це:
- а) група людей, що виникає нерегульованим способом;
  - б) реально існуюча група;
  - в) група людей, які об'єднані спільною діяльністю та мають спільну мету, підпорядковану цілям суспільства;
  - г) об'єднання людей на ґрунті ділових стосунків.
10. Рівні розвитку колективу:
- а) реальна група, референтна група, колектив;
  - б) конгломерат, кооперація, колектив;
  - в) кооперація, корпорація, колектив;
  - г) умовна група, конгломерат, колектив.
11. За мірою організованості та ступенем розвитку групи класифікують на:

- а) референтні та нереперентні;
  - б) дифузні, асоціації та колективи;
  - в) відкриті та закриті;
  - г) мікрогрупи, малі та великі.
12. Лідер – член групи, який:
- а) виникає стихійно;
  - б) призначається офіційно;
  - в) володіє системою встановлених законом санкцій;
  - г) несе відповідальність за стан справ у групі.
13. Основна відмінність між керівником та лідером групи полягає у:
- а) мірі конфліктності з іншими членами групи;
  - б) особистісних рисах;
  - в) частоті контактів з іншими членами групи;
  - г) офіційності або неофіційності впливового статусу.
14. Найоптимальніший стиль керівництва у колективі:
- а) демократичний;
  - б) ліберальний; в) авторитарний;
  - г) попустительський.
15. Соціометрична методика розроблена:
- а) А.Біне;
  - б) Дж.Морено; в) О.Лазурським;
  - г) Я.Коломінським.
16. Структуру міжособистісних відносин у групах досліджують методом:
- а) тестування;
  - б) анкетування;
  - в) соціометрії;
  - г) бесіди.
17. Міру авторитетності різних осіб у колективі виявляє метод:
- а) соціометрії;
  - б) контент-аналізу;
  - в) референтометрії;
  - г) аналізу продуктів діяльності.
18. Оптимальне поєднання якостей людей у процесі взаємодії, що сприяє успішному виконанню спільної діяльності – це:
- а) сумісність;
  - б) конформізм;
  - в) колективізм;
  - г) атракція.
19. Поведінка людини, яка характеризується зовнішньою відповідністю цілям колективу при внутрішньому розходженні з ними – це:
- а) конфлікт;
  - б) внутрішній конформізм; в) нонконформізм;
  - г) зовнішній конформізм.
20. Зміна думок чи поведінки під впливом групової більшості – це:

- а) ідентифікація;
- б) атракція;
- в) стереотипізація;
- г) конформізм.

21. Суперечність, що виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням тих чи інших питань соціального чи особистого життя – це:

- а) фрустрація;
- б) конфлікт;
- в) конформізм;
- г) нонконформізм.

22. Статус – це:

- а) становище, яке посідає індивід серед інших людей;
- б) міра визнання суспільством заслуг індивіда;
- в) типова система поведінки індивіда;
- г) виконання соціальних ролей.

Семінарське заняття №7

ТЕМА: Закономірності вивчення уваги

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика уваги.
2. Сутність уваги з погляду психологів. Теорії уваги.
3. Фізіологічне підґрунтя уваги.
  - 3.1. Погляди І.П.Павлова.
  - 3.2. Вчення про домінанту О.О.Ухтомського.
4. Основні різновиди уваги:
5. Характеристика властивостей уваги: зосередженість, стійкість, обсяг, переключення, розподіл, розсіяність.
6. Значення уваги в житті та діяльності уваги.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати теорії уваги та їх представників, використовуючи літературні джерела.
2. Проаналізувати уважність як властивість особистості.
3. Підібрати методики дослідження та розвитку властивостей уваги школярів.
4. Запропонувати рекомендації щодо розвитку уважності в школярів, користуючись матеріалами фахових видань.

I. Розгляд теоретичних запитань.

1. У чому виявляється увага?
2. Яким є фізіологічний механізм уваги?
3. Що таке осередок оптимального збудження?
4. Що таке домінанта?
5. Що є джерелом уваги особистості в її діяльності?
6. Чим зумовлені різні погляди психологів на природу уваги?
7. Якою є структура уваги?

8. Яким є механізм відволікання та розосередженості уваги?
9. Як пов'язані між собою увага і діяльність людини?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи можлива психічна активність без уваги?
2. Чи можлива діяльність без уваги?
3. Чи завжди довільна увага зумовлена свідомою метою?
4. Чи згодні ви з думкою, що увага виявляється тільки в діяльності і підтримується виключно нею?
5. Чи згодні ви з твердженням, що зовнішня увага виникає пізніше, ніж внутрішня?
6. Чи завжди виникнення інтересу до діяльності зумовлює перехід довільної уваги в післядовільну?
7. Чи вважаєте ви, що пояснення фізіологічної суті механізмів уваги як осередку оптимального збудження та як домінанти принципово відмінні?
8. Чи можливий розподіл уваги між такими різновидами діяльності: переписування тексту, слухання музики, періодичні відповіді на запитання іншої особи?
9. Чи завжди розосередженість уваги є показником невміння особистості зосереджуватися на об'єкті діяльності?
10. Чи згодні ви з думкою, що висока концентрація уваги на об'єкті діяльності завжди пов'язана із сприятливими умовами та відсутністю що сторонніх подразників відволікаючих?
11. Чи всі названі характеристики діяльності вимагають від людини більше зусиль на підтримування уваги: віддалена мета, складність, нецікавий зміст, невеликий обсяг роботи?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Які об'єктивні та суб'єктивні чинники можуть позитивно впливати на виявлення уваги особистості?
2. Які об'єктивні, предметні та суб'єктивні чинники можуть негативно впливати на виявлення уваги особистості?
3. Чому в світловій рекламі світло періодично вимикається? З якою метою це роблять?
4. Ньютон мав звичку варити яйце на спиртівці за робочим столом, щоб зайвий раз не відволікатися від роботи. Одного разу в момент напруженої розумової праці замість яйця він вкинув у каструлю свій годинник. Як можна пояснити цей факт?
5. Яку людину можна назвати більш уважною:
  - ту, яка, займаючись справами, перебуває в стані глибокої зосередженості й не помічає нічого навколо;
  - ту, яка за коротку мить здатна помітити всі деталі ситуації і не випускати з поля зору жодної дрібниці;
  - ту, яка незалежно від того, що вона робить, здатна бачити й чути все, що так або інакше стосується її діяльності?

6. Хижак може впродовж тривалого часу вистежувати свою здобич. Чи можна його увагу схарактеризувати як довільну?

Семінарське заняття №8

ТЕМА: Сенсорно-перцептивний розвиток особистості

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика пізнавальних психічних процесів.
2. Відчуття і сприймання як пізнавальні психічні процеси.
3. Фізіологічне обґрунтування відчуттів і сприймань. Внесок І.М.Сеченова та І.П.Павлова у визначення відчуттів.
4. Класифікація відчуттів та сприймань. Способи сприймання.
5. Основні властивості відчуттів: (якість; інтенсивність; тривалість; адаптація; синестезія; сенсibiliзація; взаємодія).
6. Основні властивості сприймання: (предметність; цілісність; структурність; константність; осмисленість).
7. Значення відчуттів і сприймань у пізнавальній діяльності людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Доберіть приклади властивостей відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість та ін.
2. Проаналізувати види сприймання.
3. Підготувати повідомлення щодо спостереження і спостережливості.
4. Описати методики дослідження властивостей сприймання школярів.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Чому психічний процес відчуття належить до чуттєвого пізнання?
2. У чому полягає особливість відчуттів як чуттєвої форми відображення дійсності?
3. За якими принципами відчуття поділяють на різновиди?
4. Чи всі подразники, що об'єктивно діють на органи чуттів, можуть відображатися за допомогою відчуттів?
5. Якими є головні властивості відчуттів?
6. Якими є головні пороги чутливості та чим вони визначаються?
7. У чому виявляються компенсаторні можливості відчуттів?
8. Що таке сенсibiliзація відчуттів і яким є її механізм?
9. У чому виявляється синестезія відчуттів?
10. Який подразник називається адекватним?
11. Що таке адаптація відчуттів і який її механізм?
12. Як пов'язані між собою відчуття та діяльність?
13. У чому можуть виявлятися індивідуальні можливості у відчуттях людей?
14. Який психічний процес називається "сприйманням"?
15. У чому полягає спільне та відмінне між сприйманням і відчуттям?
16. Якими є загальні властивості сприймань?
17. Що таке структурність сприймання та який її механізм?
18. Що таке константність сприймання та який її механізм?
19. У чому виявляється апперцепція в процесах сприймання?

20. Який вплив на сприймання може справляти попередній досвід?
21. Що таке ілюзія у сприйманні та який її механізм?
22. Що таке спостереження? Що таке спостережливість?
23. У чому може виявлятися професійна спостережливість?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи достатньою є така характеристика процесу відчуття: відчуття - це процес відображення в мозку людини деяких якостей та властивостей предметів?
2. Чи можна стверджувати, що в кожному акті пізнавальної діяльності людини чуттєве пізнання передує абстрактному?
3. Чи правомірно стверджувати, що суб'єктивний характер відчуттів виявляється в тому, що суб'єктом відображення є людина, а результати відображення завжди несуть на собі відбиток психофізіологічних особливостей того, хто відчуває?
4. Чи згодні ви з твердженням, що в аналізі подразників, які діють на органи чуттів, беруть участь усі ланки аналізатора?
5. Чи можна стверджувати, що слабкі подразники посилюють, а сильні - послаблюють чутливість аналізатора?
6. Чи всі подразники, що об'єктивно діють на аналізатори людини, відображаються ними?
7. Чи згодні ви з твердженням, що відчуття руху органів тіла відбувається за допомогою інтерорецепторів?
8. Поясніть такий факт: чому коли людина вперше йде незнайомою місцевістю, самотійно розшукуючи дорогу, то вдруге вона без труднощів знайде її; якщо ж вона йде із супутником, якому дорога добре відома, то вдруге їй буде важко самотійно пройти цей шлях?
9. Відомо, що один і той самий проміжок часу в різних ситуаціях сприймається неоднаково. Поясніть причини суб'єктивної оцінки часу людиною.
10. Чим пояснити, що сліпонароджені після вдало проведеної операції спочатку не розрізняють ні форми, ні розміру, ні віддаленості предметів?
11. Спостережливість - це якість особистості, необхідна для успішної діяльності взагалі, а для лікарської та педагогічної - особливо. Які умови, на вашу думку, сприяють розвиткові спостережливості в лікаря; до яких помилок у діагностиці захворювання може призвести недостатня спостережливість лікаря?
12. Чим пояснити, що одна й та сама лекція різними слухачами може бути оцінена по-різному: як "інформативна", "популярна", "цікава", "корисна", "нудна", "нецікава".

Семінарське заняття № 9 **ТЕМА: Пам'ять та її процеси** **Питання для обговорення:**

1. Пам'ять як підґрунтя психічного життя людини.
2. Основні теорії пам'яті.
3. Види пам'яті:

4. Процеси пам'яті: запам'ятовування; збереження; відтворення, забування.
5. Різновиди відтворення: впізнавання; згадування; пригадування.
6. Індивідуальні властивості пам'яті: швидкість; точність; міцність; готовність.
7. Значення пам'яті для діяльності педагога.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про теорії пам'яті.
2. Проаналізувати індивідуально-психологічні особливості пам'яті, навести приклади. Оформити у вигляді таблиці в зошиті для семінарських занять.
3. Здійснити підбір методик дослідження особливостей пам'яті.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Охарактеризуйте найважливіші особливості пам'яті як пізнавального процесу.
2. Яка роль пам'яті у психічному житті людини?
3. Якою є природа асоціацій і яким є їх значення в процесах пам'яті?
4. За якими принципами пам'ять поділяють на різновиди?
5. У чому полягає відмінність між короткочасною та оперативною пам'яттю?
6. Якими є головні умови продуктивного запам'ятовування?
7. Як можна пояснити явище ремінісценції?
8. У чому виявляється головна відмінність образів та уявлень пам'яті від образів сприймання?
9. У чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи є пам'ять психічним процесом, який можна віднести до абстрактного пізнання?
2. Чи можна стверджувати, що функція пам'яті вичерпується процесами фіксації та відтворення одержаних вражень?
3. Чи правильно визначені принципи поділу пам'яті на різновиди: залежно від участі волі в процесах запам'ятовування, залежно від тривалості утримання інформації в пам'яті, залежно від змісту запам'ятовуваного?
4. Чи всі різновиди пам'яті названі: довільна, мимовільна, образна, рухова, словесно-логічна, емоційна, довготривала, короткочасна?
5. Чи є принципова різниця в механізмах мимовільного відтворення та персеверації?
6. Чи всі умови продуктивного запам'ятовування названі: мета запам'ятовування, позитивне ставлення до заучуваного, осмисленість інформації, повторення?
7. Чи всі названі особливості пам'яті характеризують її індивідуальні відмінності: швидкість запам'ятовування, готовність до відтворення, тривалість зберігання, персеверація?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. З досвіду відомо, що, хвилюючись, людина може забувати раніше запам'ятоване. Яке фізіологічне пояснення можна дати цьому явищу?

2. Багато людей для кращого запам'ятовування вдаються до коротких занотувань. Чому такий прийом сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу?
3. В одному експерименті піддослідним було запропоновано розв'язати п'ять задач. У другому - через 15 хвилин їм же потрібно було скласти п'ять аналогічних задач. Після цього на вимогу експериментатора вони повинні були відтворити числа з усіх десяти задач. В якому випадку піддослідні краще запам'ятали цифри і чому?
4. Трапляється так, що тривала робота по запам'ятовуванню навчального матеріалу виявляється неефективною. Чим пояснити, що, по-перше, матеріал погано запам'ятовується, по-друге, створюється ілюзія його запам'ятовування?
5. Як психологічно та фізіологічно обґрунтувати положення К. Д. Ушинського про те, що "погана пам'ять" - це результат лінощів пригадувати?

Семінарське заняття №10

ТЕМА: Закономірності мислення

Питання для обговорення:

1. Соціальна природа мислення. Фізіологічне обґрунтування мислення.
2. Форми та операції мислення.
3. Класифікація мислення.
4. Індивідуальні властивості мислення: самостійність; критичність; гнучкість; глибина; широта; послідовність; швидкість; ригідність. Поняття інсайту.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати види мислення.
2. Визначити етапи розв'язування мислительних задач, побудувавши схему.
3. Підготувати повідомлення про індивідуально-психологічні особливості мислення.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
2. У чому виявляється істотна відмінність абстрактного пізнання дійсності від чуттєвого?
3. У чому полягає особливість опосередкованого способу пізнання дійсності?
4. Що характеризує істотні ознаки предметів та явищ, які є об'єктом мисленого пізнання?
5. Охарактеризуйте головні операції мислення.
6. Що є кінцевим продуктом мисленого пізнання дійсності?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи достатньо буде, характеризуючи мислення, вказати на такі його ознаки: це спосіб опосередкованого та узагальненого відображення внутрішніх властивостей об'єктів та явищ дійсності?

2. Чи є соціальна природа мислення необхідною умовою його розвитку?
3. Чи всі операції мислення названі: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація?
4. Чи достатньою є така характеристика операції аналізу: аналіз -це розкладання цілого на частини?
5. Чи достатньою є така характеристика операції синтезу: синтез — це об'єднання в ціле елементів, виокремлених в об'єкті в процесі аналізу?
6. Чи згодні ви з твердженням, що продуктом мислення можуть бути лише поняття?
7. Чи згодні ви з твердженням, що в поняттях як формі мислення найповніше відображаються всі властивості та якості об'єктів?
8. Чи вважаєте ви, що поняття "завдання" іноді може бути ширшим, ніж поняття "проблемна ситуація"?
9. Чи правильно названі форми мислення: наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне, поняттєве?

III. Проаналізувати проблемні ситуації

1. Поясніть, у чому полягають головні відмінності уяви від уявлень пам'яті. За якими ознаками це можна встановити?
2. Визначте, які прийоми створення образів уяви використані: винахідником - при конструюванні дирижабля, гідролітака; письменником - при створенні літературного персонажа; художником-карикатуристом - при створенні дружнього шаржу.
3. Поясніть, чому деякі люди, не обізнані з медициною, прочитавши опис того чи іншого захворювання, схильні уявляти, що й вони захворіли саме на цю хворобу, що й у них виявляються симптоми цієї хвороби.
4. У чому виявляється принципова відмінність мислення людини від "мислення" машини? Наведіть аргументи, які б переконливо доводили наявність такої відмінності.
5. У чому полягають відмінності мислення людини та мислення тварини? Що не дає можливості мисленню тварини піднятися до рівня людського мислення?

Семінарське заняття №11

ТЕМА: Уява і творчість

Питання для обговорення:

1. Уява як процес створення образів. Соціальна природа уяви. Фізіологічне підґрунтя уяви.
2. Класифікація уяви.
3. Процеси створення образів уяви: аглютинація; аналогія; гіперболізація; схематизація; акцентування; типізація.
4. Мрія як особливий вид уяви.
5. Сновидіння як форма уяви.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити порівняльну таблицю „Індивідуально-типологічні особливості уяви”.
2. Визначити взаємозв'язок уяви і творчості.
3. Описати методи стимулювання творчої активності.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому полягає відмінність понять від уявлень як форм пізнання дійсності?
2. У чому полягає специфічність відображення дійсності в процесах уяви?
3. Чим зумовлена діяльність людської уяви?
4. Від чого залежить багатство створюваних людиною образів уяви?
5. У чому полягає принципова різниця образів репродуктивної та продуктивної уяви?
6. У чому полягають особливості мрії як різновиду творчої уяви?
7. У чому виявляється зв'язок процесів чуттєвого пізнання і мислення з уявою?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з твердженням, що без уяви неможлива будь-яка практична діяльність людини?
2. Чи завжди уява є частиною діяльності мислення?
3. Чи є уява у тварини?
4. Чи є принципова різниця між уявленнями творчої уяви та галюцинаціями?
5. Чи може яскравість уяви негативно позначитися на психічному житті людини?
6. Чи погодитесь ви з думкою, що мрія - це створення образів уяви, в справдженні яких людина впевнена?

III. Проаналізувати проблемні ситуації

1. Про які якості розуму йдеться в наведеному описі: "Він мав ґрунтовні знання у сфері як соціальних, так і природничих наук і вмів цими знаннями добре користуватися. У досліджуваних явищах він прагнув віднайти їхню сутність, з'ясувати головні причини, зв'язки. Відкидаючи будь-які шаблони, при аналізі нових фактів умів бачити їх з нового боку й не боявся критично оцінити свої попередні погляди. Іноді він припускався помилок, але вмів усувати їх згодом".

Семінарське заняття №12

ТЕМА: Індивідуальні особливості емоцій, почуттів і вольової саморегуляції, їх взаємозв'язок із навчально-виховним процесом

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика емоцій та почуттів. Фізіологічні основи емоцій та почуттів.
2. Класифікація почуттів та емоцій.
3. Особливості вираження емоцій та почуттів: зовнішні; внутрішні.

4. Полярність як властивість емоцій і почуттів. Негативні та позитивні почуття і емоції.

5. Форми переживання емоцій та почуттів: настрої; афект; стрес; фрустрація; пристрасть.

6. Воля як діяльний бік розуму і морального почуття. Різновиди вольових дій.

7. Види вольової діяльності: проста; складна. Основні структурні компоненти складної вольової дії.

8. Головні властивості волі: цілеспрямованість; самостійність; ініціативність; витримка; здатність опановувати себе; наполегливість; рішучість.

9. Поняття “сили волі”. Причини і подолання слабкої волі.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати теорії емоцій.

2. Охарактеризувати індивідуальні особливості емоційно-почуттєвої сфери людини.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Як відбувається відображення дійсності почуттями і чим воно відрізняється від відображення у пізнанні?
2. У чому полягає відмінність між емоціями та почуттями?
3. За якими ознаками можна констатувати, що людина перебуває в стані емоційного збудження?
4. Які об'єктивні та суб'єктивні чинники можуть впливати на настрої?
5. Якими є головні ознаки афекту?
6. Які ознаки характеризують пристрасті як форму переживання почуттів?
7. У чому полягають відмінності емоцій людини від емоцій тварини?
8. Чому моральні, інтелектуальні, естетичні та праксичні почуття належать до вищих почуттів?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з думкою, що відмінності між емоціями та почуттями мають здебільшого кількісний характер?
2. Чи згодні ви з твердженням, що фізіологічним підґрунтям вищих почуттів є кора та підкоркова зона?
3. Чи можна вважати, що експресивні рухи - єдиний вияв емоційних станів людини?
4. Чи є настрої результатом кількісної переваги позитивних або негативних емоцій?
5. Чи згодні ви з твердженням, що змістовність емоційного життя людини залежить тільки від змістовності її контактів з об'єктивним світом?
6. Чи завжди в стані афекту людина втрачає контроль над своєю поведінкою?
- 7.
8. Чи завжди страх невідомого викликає в людини стресовий стан?

9. Чи можна стверджувати, що поняття "моральні почуття" та "моральні переконання" в принципі є тотожними?
10. Чи можна стверджувати, що механізми виникнення стресу та фрустрації принципово відмінні?

II. Проаналізувати проблемні ситуації.

11. Чим можна пояснити, що тривале розлучення близьких людей завжди супроводжується стійкими негативними переживаннями?
12. Чим можна пояснити, що іноді емоційні реакції не відповідають об'єктивним впливам?
13. Чому людина в горі почуває себе легше, коли виплачеться?
14. Чи може регулювання емоціями на рівні підкоркової зони не бути пов'язаним із свідомістю?

Семінарське заняття №13

ТЕМА: Темперамент

Питання для обговорення:

1. Поняття про темперамент.
2. Історія розвитку та становлення вчення про темперамент.
3. Фізіологічна характеристика темпераменту та характеристика основних типів нервової системи за І.П.Павловим.
4. Психологічні особливості та властивості типів темпераменту (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік).
5. Особистість і темперамент: проблеми виховання і навчання.
6. Вплив темпераменту на індивідуальний стиль діяльності людини.
7. Темперамент як основа для формування певних особистісних рис людини (вразливість, емоційність, тривожність, імпульсивність тощо).

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати типи темпераменту: холеричний, сангвінічний, флегматичний, меланхолічний. Оформити у вигляді таблиці в зошиті для семінарських занять.
2. Проаналізувати історичні аспекти розвитку вчення про темперамент.
  2. Здійснити підбір методів вивчення темпераменту.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Якими властивостями психічної діяльності характеризується темперамент?
2. Яке поєднання властивостей вищої нервової діяльності І. П. Павлов зробив засадовим при поділі темпераменту на типи?
3. У чому виявляються особливості поведінки екстраверта?
4. У чому виявляються особливості поведінки інтроверта?
5. Як може позначатися темперамент на формуванні рис особистості?
6. У чому полягає виховання темпераменту?

7. Яку роль у діяльності фахівця в системі суб'єктних відносин відіграє знання темпераменту людини?
8. У чому може виявлятися врахування вчителем, лікарем особливостей темпераменту учня або пацієнта?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи тотожні поняття "тип вищої нервової діяльності" та "темперамент"? Аргументуйте свою відповідь.
2. Чи можна стверджувати, що властивості темпераменту є природженими?
3. Чи завжди динаміка поведінки людини адекватно характеризує її темперамент?
4. Чи є екстравертність або інтровертність особистості закономірним виявом певного типу темпераменту?
5. Чи може темперамент людини зазнавати істотних змін упродовж життя?
6. Чи можна стверджувати, що темперамент безпосередньо впливає на формування рис характеру людини?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Чи можна дійти висновку про темперамент особистості за яскравими, але епізодичними виявами її поведінки? В яких життєвих ситуаціях темперамент виявляється найбільш повно?
2. Залежно від станів людини в неї можуть змінюватися темп мовлення, емоційна збудливість. Чи завжди ці особливості належать до темпераменту? Визначіть ті особливості, які належать до темпераменту, і ті, що зумовлені мотиваційним чинником. За якими ознаками це можна встановити?
3. Чи завжди індивідуально-психологічні властивості людини, що виявляються в ранньому дитинстві, зберігаються в подальшому її житті? Чим це можна пояснити?
4. Які поєднання типів темпераменту найчастіше зустрічаються? Чим це можна пояснити психологічно?

Семінарське заняття №15

ТЕМА: Характер

Питання для обговорення:

1. Поняття про характер. Природні і соціальні передумови формування характеру.
2. Структура та характеристика провідних рис характеру людини.
3. Основні типи акцентуацій рис характеру.
4. Вікові особливості та основні умови і механізми формування характеру.
5. Характер, поведінка й учбова діяльність учня.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про риси характеру.
2. Описати методики дослідження характеру.
3. Проаналізувати психологічні засади формування рис характеру у виховному процесі.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Які риси особистості поєднуються в характері?
2. В яких стосунках між людьми найповніше виявляється характер особистості?
3. Які компоненти можна виокремити в структурі характеру?
4. Які риси характеру особистості є типовими, а які - нетиповими?
5. У чому виявляється акцентуація характеру особистості?
6. Як поєднуються в характері природні та соціальні чинники?
7. Яким є механізм формування властивостей характеру?
8. Як пов'язані між собою характер і темперамент?
9. Якими є умови формування характеру?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з думкою, що фізіологічним підґрунтям для виховання характеру є динамічні стереотипи?
2. Чи може виникати невідповідність між змістом і формою характеру?
3. Чи можна стверджувати, що акцентуація певних рис характеру особистості зумовлюється тільки обставинами її життя?
4. Чи всі постійні риси поведінки особистості входять до структури її характеру?
5. Чи всі властивості характеру можуть свідчити про його сформованість?
6. Чи може характер впливати на особливості вияву темпераменту?
7. Чи можна вважати, що соціальний чинник справляє вирішальний вплив на формування характеру?
8. Чи можна погодитися з твердженням, що деякі риси характеру можуть передаватися спадково?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. У чому може виявлятися вплив характеру на темперамент? В якому напрямі та за яких умов цей вплив може мати місце?
2. Які риси поведінки людини свідчать про силу її характеру? Якими є психологічні умови формування сильного характеру?
3. Чим пояснити, що найбільш повно характер людини виявляється у складних, критичних ситуаціях?
4. Чи має рацію з погляду психології твердження: "характер гартується в боротьбі"? Аргументуйте свою думку.

Семінарське заняття №15

ТЕМА: Здібності як індивідуально-психологічні особливості людини

Питання для обговорення:

1. Поняття про здібності. Природні і соціальні передумови здібностей.
2. Фізіологічні основи здібностей.
3. Структура та види здібностей.
4. Формування та розвиток здібностей.

5. Співвідношення та якісна характеристика понять: геніальність, обдарованість, талант і майстерність.

6. Природа індивідуальних психологічних відмінностей людей за здібностями.

7. Умови та передумови формування людських здібностей.

8. Співвідношення здібностей і задатків людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Здійснити аналіз структури здібностей.

2. Розробити таблицю про види здібностей.

3. Охарактеризувати аспекти дослідження проблеми розвитку здібностей у працях науковців.

4. Підібрати методики дослідження індивідуальних особливостей здібностей школяра.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. У чому виявляються здібності особистості?

2. Якими є головні компоненти здібностей?

3. Як пов'язані між собою здібності та задатки?

4. Які психічні властивості людини сприяють розвиткові здібностей?

5. У чому виявляються якісні відмінності у здібностях людей?

6. Що є показником добрих здібностей?

7. Що зумовлює розвиток здібностей особистості?

8. Що є вирішальною умовою розвитку здібностей?

II. Завдання для самоконтролю.

1. Чи згодні ви з твердженням, що швидкість виконання діяльності є показником добрих здібностей?

2. Чи згодні ви з твердженням, що показником добрих здібностей є темп опанування новою діяльністю?

3. Чи можна стверджувати, що добрі задатки завжди визначають високий рівень розвитку здібностей?

4. Чи вважаєте ви задатки обов'язковою передумовою розвитку здібностей?

5. Чи можна стверджувати, що відмінності здібностей людей мають переважно кількісний характер?

6. Чи поділяєте ви думку, що вирішальною умовою розвитку здібностей є діяльність?

7. Чи є здібності спадковими?

8. Чи вважаєте ви, що є певні властивості людини, без яких неможливий високий розвиток спеціальних здібностей?

III. Проаналізувати проблемні ситуації.

1. Доведіть, що здібності як властивість особистості є продуктом суспільного розвитку.

2. Чому не можна розглядати високий рівень розвитку знань, умінь і навичок особистості як найважливіший показник її здібностей?

3. Які психічні якості особистості є обов'язковою умовою успішного розвитку здібностей? Розкрийте та обґрунтуйте їх.

4. Чи можна фактичний успіх у певній діяльності розглядати як вияв здібностей до неї? Чому?
5. Доведіть неправомірність твердження про вроджену природу здібностей.
6. Чим можна пояснити помилки при оцінці здібностей до певної діяльності на ранніх етапах розвитку особистості, як, наприклад, у Ейнштейна та Клеро - до математики, у Сурикова - до живопису?
7. Життя має багато прецедентів, коли люди, що мали добрі задатки до розвитку певних здібностей, не реалізували їх. Які причини найчастіше перешкоджають їх розвитку?
8. Що дає можливість людині нижчого рівня здібностей до певної діяльності виконувати її краще, ніж людині більш здібній? Які психічні якості особистості роблять це можливим?
9. Чи можливий високий рівень розвитку спеціальних здібностей в інтелектуальній сфері на фоні низького рівня розвитку загальних здібностей? Який зв'язок існує між спеціальними та загальними здібностями?

Семінарське заняття № 16

Тема: Вікова психологія як галузь психологічної науки.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Предмет вікової психології, її завдання та основні розділи. Періодизація вікового розвитку.
2. Методи дослідження у віковій психології
3. Базові поняття вікової психології як науки: "онтогенез", "вік", "розвиток", "соціальна ситуація розвитку", "провідна діяльність", "сенситивний період", "вікова криза", "зона актуального розвитку", "зона найближчого розвитку", "дозрівання", "становлення", "формування".
4. Основні фактори і рушійні сили розвитку психіки людини.
5. Психологічні зарубіжні теорії розвитку особистості.
6. Вітчизняні концепції розвитку особистості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення про методи дослідження у віковій та педагогічній психології.
2. Проаналізувати рекомендовану літературу, виписати необхідні тези, які допоможуть розкрити питання «рушійні сили психічного розвитку».
3. Визначити специфіку формувального експерименту.

I. Психологічний диктант

- вікова психологія-це...
- розвиток-це...
- формування-це...
- якісні і кількісні зміни...
- нерівномірність психічного розвитку-це...
- рушійні сили психічного розвитку-це...
- вік або віковий період-це...
- провідна діяльність-це...

- новоутворення-це...
- акселерація-це...

II. Теоретична частина

1. Визначити предмет і завдання вікової психології.
  2. Дайте характеристику методів дослідження вікової психології.
  3. Які міжпредметні зв'язки вікової психології з іншими науками?
  4. проаналізуйте концепції психічного розвитку особистості.
- Обґрунтуйте ведучу роль навчання і виховання в психічному розвитку.
5. Розкрийте закономірності психічного розвитку.
  6. Розкрийте сутність вікової періодизації. (вказіть провідну діяльність, новоутворення).

III. Інформаційна частина

1. Розкрийте питання «Проблема вікового розвитку в зарубіжній і вітчизняній психології». (Повідомлення студентів).

Семінарське заняття № 17

Тема: Особливості психічного розвитку новонародженого та немовляти ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Закономірності виникнення та перших проявів психічної активності у пренатальний період психічного розвитку людини.
2. Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості фази новонародженості.
3. Соціальна ситуація розвитку, психологічні новоутворення та провідна діяльність немовлячого періоду.
4. Когнітивний розвиток немовляти: сенсорно-перцептивний розвиток; розвиток пам'яті; становлення мовлення і перші прояви мислення.

Питання для обговорення:

5. Закономірності виникнення та перших проявів психічної активності у пренатальний період психічного розвитку людини.
6. Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості фази новонародженості.
7. Соціальна ситуація розвитку, психологічні новоутворення та провідна діяльність немовлячого періоду.
8. Когнітивний розвиток немовляти: сенсорно-перцептивний розвиток; розвиток пам'яті; становлення мовлення і перші прояви мислення.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати закономірності когнітивного розвитку немовляти.

I. Опираючись на опрацьований зміст теми, сформулюйте відповіді на проблемні питання:

1. Охарактеризуйте психологічні чинники пренатального розвитку дитини, які визначають її психічне здоров'я.
2. Окресліть наслідки впливу процесу народження дитини на її подальший психічний розвиток.

3. Опишіть прояви комплексу поживлення дитини та його роль в психічному розвитку.
4. Охарактеризуйте соціальну ситуацію розвитку немовляти.
5. Розкрийте причини та вияви явища дитячої шпитальності.
6. Визначте засоби, які мають використовувати дорослі для розвитку емоцій та мовлення немовляти.

II. Завдання для самоперевірки

Знайдіть єдину правильну відповідь на тестові запитання

2. Етап розвитку дитини в лоні матері називається:
  - а) пренатальним,
  - б) дитячим,
  - в) захисним,
  - г) постнатальним.
3. Остаточне формування всіх органів та систем плода, підготовка дитини до народження та самостійного життя - це зміст якої фази пренатального розвитку:
  - а) фетальної,
  - б) ембріональної,
  - в) постнатальної,
  - г) термінальної.
4. Впродовж якої фази пренатального розвитку зародок є особливо чутливим до впливу тератогенів (несприятливих факторів його розвитку):
  - а) гермінальної,
  - б) ембріональної,
  - в) фетальної,
  - г) постнатальної.
5. Виберіть рядок, в якому перелічені тільки тератогени:
  - а) стан здоров'я матері, алкоголь, їжа,
  - б) ліки, спадкові хвороби, куріння,
  - в) звички матері та батька дитини, резус-конфлікт, ліки,
  - г) алкоголь, наркотичні речовини, радіація.
6. Встановлення підтримуючого контакту батьків із новонародженою дитиною для подолання у неї почуття самотності та занедбаності - це суть якого поняття:
  - а) комплексу поживлення,
  - б) імпринтингу,
  - в) бондінгу,
  - г) сиблінгу.
7. Чи є факт недоношеності дитини підставою для формування в неї порушень психічного розвитку:
  - а) так, неадекватність психічного розвитку цієї дитини виявляється завжди,
  - б) цей факт становить лише ризик для формування порушень психічного розвитку дитини,
  - в) тільки у випадку, якщо дитина не отримала адекватної медичної допомоги,
  - г) ніякого впливу на психічний розвиток дитини її передчасне

народження не має.

8. Виберіть назву психічного новоутворення, що формується в кінці фази новонародженості:

- а) мовлення,
- б) комплекс пожвавлення,
- в) маніпуляції з предметами,
- г) спілкування з дорослим.

9. Якою є провідна діяльність немовляти:

- а) емоційне спілкування з дорослим,
- б) учіння,
- в) їжа та сон,
- г) дотримання режиму життєдіяльності.

10. Із перелічених факторів виберіть той, який найчастіше є причиною відставання психічного розвитку немовлят:

- а) поганий гігієнічний догляд за дитиною дорослими,
- б) недостатність спілкування дитини з дорослими,
- в) недоношеність,
- г) фізичні хвороби.

Семінарське заняття № 18

Тема: Психологічні закономірності розвитку дитини в ранньому віці

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Соціальна ситуація розвитку дитини раннього віку.
2. Характеристика психологічних новоутворень дітей раннього віку.
3. Провідний вид діяльності дітей раннього дитячого віку.
4. Пізнавальний розвиток у ранньому дитячому віці.
5. Особливості становлення регулятивної сфери в ранньому дитячому віці.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати аспекти провідної діяльності раннього дитячого віку.
2. Підготувати повідомлення на тему: „Особливості становлення регулятивної сфери психіки”.

II. Розв'язування тестових завдань.

1. Визначте вікові рамки раннього періоду:

- а) від народження до одного року,
- б) від 6-8 тижнів до 2 років,
- в) від одного до трьох років,
- г) від трьох до шести років.

1. Провідною діяльністю дітей раннього періоду є:

- а) мовлення,
- б) предметно-маніпулятивна,
- в) емоційне спілкування з дорослими,
- г) ігрова.

2. Ранній вік сприятливий для розвитку якої психічної функції:

- а) мислення,

- б) логічного мислення,
  - в) інтуїції,
  - г) мовлення.
3. Мислення дітей раннього віку є:
- а) абстрактним,
  - б) наочно-дійовим,
  - в) наочно-образним,
  - г) образно-логічним.
4. Часте вживання дитиною фрази «Я сам!», її неслухняність та впертість є ознаками якого явища психічного розвитку раннього віку:
- а) прискорення психічного розвитку,
  - б) затримки психічного розвитку,
  - в) кризи 3-ох років,
  - г) дитячої шпитальності.
5. Яке новоутворення психіки, що свідчить про розвиток самосвідомості дитини, формується в ранньому віці:
- а) самооцінка,
  - б) самосприймання,
  - в) мовлення,
  - г) гордість за досягнення.
6. За рахунок якого провідного чинника в дитини з'являється спроможність до переживання емоції сорому:
- а) вроджених задатків,
  - б) стимуляції зі сторони значимих дорослих,
  - в) спілкування з ровесниками,
  - г) розвитку інтелекту.
7. Фіксація дитиною свого зовнішнього вигляду та формальної статевої приналежності - це ознака якого психічного новоутворення раннього віку:
- а) самосприймання,
  - б) гордості за досягнення,
  - в) адекватної самооцінки,
  - г) емоції сорому.

III. Опираючись на опрацьований зміст теми, сформулюйте відповіді на проблемні питання:

Охарактеризуйте механізми впливу значимих дорослих на формування новоутворень психіки переддошкільника.

1. Доведіть, що ранній вік є сенситивним для розвитку мовлення дитини.
2. З'ясуйте, чому ранній вік займає таке вагоме значення в процесі формування особистості в багатьох психологічних концепціях (психоаналіз, гуманістична теорія, теорія соціального навічіння тощо).
3. Проаналізуйте типові форми реагування дорослих на прояви емансипації дітей раннього віку та їх наслідки для психіки малюка.
4. Визначте роль провідної діяльності переддошкільників для їх розумового розвитку.

5. Охарактеризуйте фактори, які спричинюють відставання в психічному розвитку у дітей раннього віку.

Семинарське заняття № 19

Тема: Психічний розвиток дитини в дошкільному віці

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Соціальна ситуація розвитку.
2. Психологічні новоутворення дошкільників.
3. Характерні особливості провідної діяльності дітей дошкільного віку.
4. Особливості інших видів діяльності у дошкільному віці.
5. Когнітивний розвиток у дошкільному віці.
6. Особливості становлення регулятивної сфери в дошкільному віці.
7. Психологічна готовність дитини до навчання в школі.

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначити особливості соціальної поведінки дошкільників.
2. Проаналізувати емоційний розвиток у дошкільному віці.
3. Розкрити сутність провідної діяльності дошкільника (гра), її значення у психічному розвитку дитини.

I. Теоретична частина

1. Поясніть у чому полягає криза «3 роки»? Що сховано феноменом «Я сам».
2. Розкрийте особливості психічного розвитку дошкільника за напрямками:
  - соціальна ситуація розвитку;
  - гра к провідна діяльність, її значення у психічному розвитку дитини;
  - пізнавальний розвиток дошкільника;
  - розвиток особистості.
3. Проаналізуйте вислів Д.Б.Ельконіна «...ваше дошкільний вік визначає шлях подальшої соціалізації дитини в умовах шкільного навчання».
4. В чому полягають особливості психологічної готовності дітей до школи.
5. Що потрібно знати вчителю, організовуючи навчання 6-річок?

II. Розв'язування тестових завдань.

1. Для дошкільного віку провідною діяльністю є:
  - а) предметно-маніпулятивна,
  - б) трудова,
  - в) учіння,
  - г) ігрова.
2. Наявність засвоєних норм поведінки - це зміст якого новоутворення психіки дошкільнят:
  - а) уяви,
  - б) образного мислення,
  - в) внутрішніх етичних інстанцій,
  - г) самоконтролю.
3. Мовне коментування дитиною дошкільного віку власних дій, «розмова з самим собою» - це ознаки якого психічного явища:

- а) внутрішнього мовлення,
  - б) егоцентричного мовлення,
  - в) монологу,
  - г) внутрішнього плану дій.
4. Стадія каракулів, неспівпадання задуму і результату, адекватності задуму та результату - це етапи розвитку якої продуктивної діяльності дошкільника:
- а) ліплення,
  - б) малювання,
  - в) навчання,
  - г) гри.
5. Яку негативну форму має розвиток дитячої уяви в дошкільному віці:
- а) фантазування,
  - б) дитячі страхи,
  - в) сором'язливість,
  - г) мрійливість.

III. Опираючись на опрацьований зміст теми, сформулюйте відповіді на проблемні питання:

1. Порівняйте специфіку спілкування дітей раннього та дошкільного віку з дорослими.
2. Охарактеризуйте систему взаємин дошкільника з ровесниками.
3. Розкрийте співвідношення впливу ігрової, навчальної та трудової діяльності на становлення особистості дитини дошкільного віку.
4. Визначте роль продуктивної діяльності (малювання, ліплення тощо) для інтелектуального розвитку дошкільника.
5. Опишіть можливі форми реагування дорослих на вияви пізнавального інтересу дошкільника і їх наслідки для розумового розвитку дитини.
6. Проаналізуйте думку К.Д. Ушинського, що саме дошкільне дитинство є початком інтимної історії людської душі - історії її почуттів.
7. З'ясуйте роль внутрішнього мовлення у плануванні і регуляції поведінки дошкільнят.

Семінарське заняття № 20

Тема: Психічний розвиток дитини молодшого шкільного віку

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Психологічний розвиток молодшого школяра.
Анатомо-фізіологічне дозрівання
Перехідний період – криза семи років
Поняття соціальної ситуації особистості молодшого школяра.
2. Особливості навчальної діяльності.
3. Розвиток пізнавальних психічних процесів: (сприймання, увага, уява, мислення, пам'ять, мовлення).
4. Розвиток особистісних рис молодшого школяра.
Емоційно-вольова сфера
Особливості формування характеру молодшого школяра.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати психологічні характеристики особистісного становлення молодшого школяра.
2. Розробити порівняльну таблицю „Соціальна ситуація розвитку дошкільника і молодшого школяра”.
3. Підготувати повідомлення на тему: „Тестова перевірка психологічної готовності дитини до школи”.
4. Здійснити аналіз рекомендованої літератури, виписати тези, що розкривають питання „Сфера інтересів дітей молодшого шкільного віку”.
5. Підібрати необхідні матеріали з літератури для написання реферату на тему: „Сучасні методики діагностування психічного розвитку молодшого школяра”.

I. Теоретична частина.

1. У чому полягають істотні особливості соціальної ситуації розвитку молодшого школяра?
2. Що собою представляє молодший школяр як психофізіологічна субстанція?
3. наскільки доцільно вирішувати готовність дитини до школи за рівнем розвитку умінь читати, писати, рахувати?
4. З якими труднощами зустрічається учень поступивши в школу?
5. Що потрібно знати вчителю організовуючи навчання 6-річок?
6. Розкрийте місце і роль навчальної діяльності психологічному розвитку молодшого школяра.
7. Охарактеризуйте динаміку психічного розвитку молодшого школяра.
8. Які ви знаєте активні форми і методи навчання молодших школярів з різних навчальних дисциплін? (використайте знання з методик).

II. Інформаційна частина.

1. Проаналізувати статті психолого-педагогічної періодики по проблемах навчання і виховання молодших школярів.
2. Зробити повідомлення з досвіду роботи вчителів початкових класів з даної проблеми.

III. Практична частина.

1. Розв’язання психолого-педагогічних задач та ситуацій з проблеми навчання і виховання молодших школярів.
2. Проаналізувати ситуація на батьківських зборах в молодшому класі.: «Батьки на зборах питань вчителя: «Наші діти на порозі підліткового віку. Що треба зараз нам, батькам, щоб цей період не змінив їх у бік «.....»
3. написати твір-мініатюру на тему: «Якими я бачу «учителя в сучасній початковій школі».

IV. Розв’язування тестових завдань.

1. Готовність до засвоєння нової соціальної ролі - школяра та можливості успішного спілкування з ровесниками шестирічки складають зміст якого компонента психологічної готовності дитини до школи:
  - а) розумового,
  - б) емоційно-вольового,

- в) соціального,
- г) мотиваційного.

2. Провідною діяльністю дітей молодшого шкільного віку є:

- а) ігрова діяльність,
- б) учіння,
- в) гра та учіння,
- г) спілкування з вчителем.

3. Знайдіть найсуттєвіше обґрунтування доречності використання вчителем початкової школи ігрового методу навчання шестирічок:

- а) для більш легкої зміни провідної діяльності - від ігрової до навчальної,
- б) для уникнення перевтоми дітей,
- в) для кращого розподілу ролей дітей,
- г) для зміцнення класного колективу.

4. Що таке внутрішній план дій як психічне новоутворення молодшого шкільного віку:

- а) попереднє мислене планування подальших розумових дій,
- б) сумлінне виконання вказівок вчителя,
- в) зосередження школяра на учбовому завданні,
- г) свідоме управління та регуляція дитиною власної психічної та поведінкової активності.

5. Спроможність цілеспрямовано докладати вольові зусилля для організації розумової діяльності - це сутність якого новоутворення психіки молодших школярів:

- а) зосередженості,
- б) осмисленості,
- в) мимовільності,
- г) довільності.

6. Яка особливість пізнавальної сфери формується в молодшому шкільному віці:

- а) спостережливість,
- б) довготривалість,
- в) абстрактність,
- г) довільність.

7. Якою особливістю психіки молодших школярів зумовлена необхідність використання вчителем початкової школи великої кількості наочності:

- а) переважанню наочно-образного мислення,
- б) пізнавальною активністю дітей,
- в) недостатнім розвитком уваги молодших школярів,
- г) нестійкою навчальною мотивацією.

8. Оберіть найтипівішу ознаку проблеми початкової шкільної дезадаптації дитини:

- а) суперечки з вчителем,
- б) погіршення успішності,
- в) конфлікти з однокласниками,
- г) хронічне небажання дитини ходити до школи.

9. Яким чином виявляється емоційна вразливість молодших школярів:

- а) схильністю до пригніченого настрою, сльозливістю,
- б) чутливістю до оцінки їх значимими дорослими,
- в) частими перепадами настрою, примхливістю,
- г) здатністю до співчуття, співпереживання.

10. Позитивне ставлення до школи, відповідальність щодо результатів учіння - це вияви якого психічного новоутворення молодших школярів:

- а) рефлексії,
- б) внутрішньої позиції школяра,
- в) довільності пізнавальної сфери,
- г) самоконтролю.

11. Чи можуть сімейні негаразди вплинути на успішність навчання молодшого школяра:

- а) ні, оскільки школа та сім'я - це різні сфери життя дитини,
- б) тільки у випадку вразливості дитини,
- в) якщо вчитель не зацікавить дитину навчальними завданнями,
- г) пригнічений настрій дитини через родинні проблеми заважає її повноцінному навчанню.

12. Яка позитивна якість сприймання формується в молодшому шкільному віці:

- а) поверховість,
- б) спостережливість,
- в) тривалість,
- г) синкретизм.

13. До якого соціометричного статусу потрапляють діти молодшого шкільного віку, що виявляють агресивність, задерикуватість, грубість, зухвалість чи зазнайство:

- а) «прийнятих»,
- б) «дітей, яких уникають у спілкуванні»,
- в) «дітей, яким надають перевагу у спілкуванні»
- г) «ізольованих».

Семінарське заняття № 21

Тема: Особливості навчально-виховного процесу в підлітковому віці.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Особливості психічного розвитку в підлітковому віці.
2. Анатомо-фізіологічні новоутворення підлітка та їх вплив на процес розвитку.
3. Криза тринадцяти років. Її причини, ознаки та поради щодо її подолання.
4. Розвиток пізнавальних процесів.
5. Перебудова навчальної діяльності та її психологічне значення.
6. Формування особистості підлітка.
7. Взаємовідносини підлітків з однолітками.
8. Особливості стосунків підлітків з дорослими, зокрема з батьками.

9. Основні особливості індивідуального підходу в роботі з "важкими підлітками".

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити таблицю „Потреби, сфера інтересів та ідеали підлітків”.
2. Проаналізувати рекомендовану літературу, виписати необхідні тези, які допоможуть розкрити питання „Становлення самооцінки, самосвідомості та регулятивної сфери психіки підлітків”.

I. Теоретична частина.

1. Визначте істотні особливості соціальної ситуації розвитку підлітка.
2. Проаналізуйте основні напрямки анатомо-фізіологічного розвитку особливості фізіологічного дозрівання хлопчиків і дівчат.
3. Які головні відмінності у навчальній діяльності підлітка порівняно з молодшим школярем?
4. Які зміни відбуваються у розвитку пізнавальних процесів, як це позначається на навчанні?
5. В чому виражається почуття дорослості в підлітків і як воно впливає на формування особистості?
6. Проаналізуйте основні напрямки формування особистості в підлітковому віці.

II. Інформаційна частина.

1. Підготувати доповіді: «Психологія сучасного підлітка», «Батькам про труднощі підліткового віку».

Семінарське заняття № 22

Тема: Особливості психології раннього юнацтва.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Загальна характеристика ранньої юності.
2. Особливості взаємостосунків старшокласників з дорослими та однолітками.
3. Розвиток пізнавальних процесів юнаків.
4. Основні фактори формування особистості в період ранньої юності.
5. Центральне новоутворення ранньої юності – самовизначення особистісне та професійне.

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначити особливості соціальної ситуації розвитку особистості в ранньому юнацькому віці.
2. Здійснити аналіз рекомендованої літератури, виписати тези, що розкривають питання: „Формування самооцінки і самосвідомості в період ранньої юності”.
3. Підготувати повідомлення на теми: „Емоційне життя старшокласника”, „Особливості стосунків юнаків і дівчат з однолітками та дорослими”.
4. Психологічні засади профорієнтації старшокласників.

I. Теоретична частина.

1. В чому полягають особливості соціальної ситуації розвитку старшого школяра?
2. Що собою представляє старший школяр як психофізіологічна субстанція?
3. які головні відмінності у навчальній діяльності старшокласника порівняно з підлітком?
4. Визначте основні особливості розвитку пізнавальної сфери школяра.
5. В чому виражається почуття особистісної само визначеності, почуття дорослості, професійне самовизначення, самостійне обрання життєвої платформи.

II. Інформаційна частина.

1. Підготувати доповідь: «Організація самопізнання та самовиховання в юнацькому віці», «Життєве та професійне самовизначення старшокласників», «Дружба в юнацькому віці».

Семінарське заняття № 23

Тема: Загальна характеристика педагогічної психології

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ:

1. Предмет, основні розділи й завдання педагогічної психології як науки.
2. Співвідношення понять «учіння», «учбова діяльність», «навчання», «виховання». Структура учбової діяльності. Внутрішня та зовнішня мотивація учбової діяльності.
3. Психологічні засади ефективного формування знань, навичок, умінь. Основні концепції навчання: біхевіористична, теорії програмованого та алгоритмізованого навчання, теорія поетапного формування розумових дій, концепція розвивального навчання і проблемно зорієнтоване навчання.
4. Психологічна структура педагогічних здібностей.
5. Основні стилі педагогічного спілкування.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати психологічні особливості педагогічного спілкування, його види та стилі.
2. Складання схеми психологічного аналізу уроку.

I. Розробка презентацій на теми:

1. Базові філософські концепції освіти як підґрунтя загальної методології педагогічної психології.
2. Основні методи педагогічної психології: спостереження та експеримент.
3. Формувальний експеримент та його значення для педагогічної психології як науки.
4. Особливості психодіагностичного методу при роботі з дітьми дошкільного віку.
5. Етика психолого-педагогічної взаємодії з дитиною.

II. Проаналізувати вислови класиків:

Поміркуйте над наступними цитатами у контексті завдань і методів педагогічної психології як науки:

1. «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед пізнати її також в усіх відношеннях» (К.Д.Ушинський).

2. «Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння... але мало хто прийшов до переконання, що, крім терпіння, вродженої здібності та навички, необхідні ще й спеціальні знання...» (К.Д.Ушинський).

3. «Освіта – це те, що залишається, коли все вивчене забуте» (Б.Ф.Скіннер).

4. «Спостереження збирає те, що йому пропонує природа, експеримент же бере у природи те, що він хоче» (І.П.Павлов).

5. «Давайте менше говорити про обов'язки дітей, а більше про їх права» (Ж.-Ж.Руссо).

III. Виконати завдання пошукового характеру із написанням есе:

1. Знайдіть, крім запропонованих тут, ще й інші визначення педагогічної психології. Чи відрізняються вони радикально між собою? Опиши своє власне бачення предмету і завдань педагогічної психології.

2. Які методи психолого-педагогічного дослідження застосовували особисто на тобі твої педагоги? Якими були причини та наслідки такого застосування? Проаналізуй своє власне розуміння сенсу відомої фрази про «піддослідного кроля» на прикладі психолого-педагогічної практики.

3. Підбери ще, окрім випадку з хлопчиком Альбертом, приклади експериментальних програм дослідження дітей, які порушували відомі правила психологічної етики. Як можна було б оминати подібні проблеми? Опиши своє власне бачення меж і можливостей етики психологічного дослідження.

IV. Розв'язати проблемні завдання:

Першим і тривалий час єдиним вченням про людину була філософія. Пізніше вивчення людини розподілилося між різними науками: біологією, медициною, педагогікою, психологією, соціологією і т.д. У наші дні спостерігається поглиблення їх міждисциплінарних зв'язків.

Про що свідчить така тенденція? Які переваги надає використання комплексного методу у педагогічній психології?

(М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2000. – С. 20.).

Закінчити речення:

1. Галузь психології, яка вивчає закономірності процесу присвоєння індивідом соціального досвіду в умовах спеціально організованого навчання і виховання носить назву (педагогічна психологія).

2. Предметом вивчення педагогічної психології є: психологічні основи навчання і виховання.

3. Включає в себе власне учбову діяльність у спеціальних закладах, так і стихійні процеси набуття людиною соціального досвіду (в її повсякденному житті, під час виконання різноманітних діяльностей) (називають (учінням)).

4. Цілеспрямована педагогічна взаємодія педагога з учнями, яка передбачає стимуляцію та організацію їх учбової діяльності – це (навчальна діяльність).

5. Результат учіння як процесу називають (научінням).

6. Складна інтелектуальна діяльність людини, яка включає в себе всі пізнавальні психічні процеси – це (засвоєння).

7. Педагогічна структура навчального процесу включає:

(мета -> принципи -> зміст -> методи -> засоби -> форми учбової діяльності).

Розв'язування тестових завдань:

1. Український академік І.Д.Бех презентує своїм ім'ям сучасні наукові розробки з питань:

- 1) особистісно орієнтованого виховання, +
- 2) проблемного навчання,
- 3) формування життєвої компетентності дошкільника,
- 4) генетичної психології.

2. Поняття «учіння» та «учбова діяльність» співвідносяться між собою як:

- 1) синоніми;
- 2) родові та видові; +
- 3) загальне та одиничне;
- 4) абстрактне та конкретне.

3. Механізм научіння-імпринтингу вперше дослідив:

- 1) І.П.Павлов;
- 2) Б.Ф.Скіннер;
- 3) К.Лоренц; +
- 4) А.Бандура.

4. Научіння шляхом власних «спроб і помилок» – це:

- 1) научіння-імпринтинг;
- 2) умовнорефлекторне научіння;
- 3) оперантне научіння; +
- 4) вікарне научіння.

5. Поняття «навчальність» у педагогічну психологію ввела:

- 1) З.І.Калмикова;
- 2) Н.О.Менчинська; +
- 3) М.М.Богоявленський;
- 4) Б.Г.Ананьєв.

6. Про те, що навчання й розвиток – тотожні процеси, стверджував:

- 1) Дж.Уотсон; +
- 2) Ж.Піаже;
- 3) К.Коффка;
- 4) Л.С.Виготський.

7. Своїми експериментами теорію Ж.Піаже про незалежність когнітивного розвитку дітей від умов їх навчання певною мірою спростувала:

- 1) Н.О.Менчинська;

- 2) З.І.Калмикова;
- 3) Л.Ф.Обухова; +
- 4) Н.Ф.Тализіна.

8. Як один із основних індикаторів розуміння навчальної інформації розглядається:

- 1) пізнавальний інтерес;
- 2) усвідомлення мети учбової діяльності;
- 3) точне запам'ятовування;
- 4) її переказ «своїми словами». +

9. Другим етапом засвоєння навички виступає:

- 1) ознайомлювальний;
- 2) варіативний;
- 3) синтетичний;
- 4) аналітичний. +

10. Навичка виступає вищим рівнем:

- 1) учіння;
- 2) знання;
- 3) елементарного уміння; +
- 4) складного уміння.

11. Відому «формулу» уміння, компонентом якої є елементи творчості, запропонував:

- 1) Л.С.Виготський;
- 2) Ж.Піаже;
- 3) П.Я.Гальперін;
- 4) К.К.Платонов. +

12. Тип учіння, притаманний дошкільному вікові, Л.С.Виготський назвав:

- 1) спонтанним,
- 2) реактивним,
- 3) спонтанно-реактивним; +
- 4) наочно-образним.

13. Серед усіх елементів учбової діяльності у контекст провідної діяльності дошкільного віку – гри, необхідно насамперед вводити:

- 1) учбову задачу, +
- 2) учбові дії,
- 3) зовнішній контроль,
- 4) зовнішню оцінку.

14. Розгалужений алгоритм програмованого навчання запропонував:

- 1) Н.Кроудер, +
- 2) Б.Ф.Скіннер,
- 3) М.Паск,
- 4) В.Оконь.

15. Ключовим поняттям теорії навчання П.Я.Гальперіна виступає:

- 1) алгоритм,
- 2) оперантне научіння,
- 3) адаптація,

4) орієнтувальна основа дії. +

16. Чітко детермінована послідовність дій, виконання яких передбачає перетворення певного об'єкта відповідно до поставленої задачі – це:

- 1) управління навчанням,
- 2) алгоритм; +
- 3) орієнтувальна основа дії,
- 4) проблемна ситуація.

17. Формування дії у голосному (зовнішньому) мовленні, згідно з теорією П.Я.Гальперіна, становить зміст етапу навчання:

- 1) третього,
- 2) четвертого, +
- 3) п'ятого,
- 4) шостого.

18. Ідейним провісником проблемного методу навчання вважається:

- 1) Я.А.Коменський,
- 2) К.Д.Ушинський,
- 3) Дж.Дьюї, +
- 4) Л.С.Виготський.

19. Поняття «мотиваційна готовність» як складову загальної психологічної готовності до школи запропонувала:

- 1) Л.І.Божович, +
- 2) Н.О.Менчинська,
- 3) І.І.Зимняя,
- 4) О.І.Власова.

20. Здатність до утримування загальної мети діяльності упродовж усіх етапів її виконання – це ознака:

- 1) мотиваційної готовності до школи,
- 2) розумової готовності до школи,
- 3) емоційно-вольової готовності до школи, +
- 4) готовності до спілкування з учителем та однолітками.

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Основні принципи сучасної психології. Значення психологічних знань у педагогічній діяльності.	4
2	Додаткові методи психології: опитування, тестування, аналіз процесу та продуктів діяльності, соціометричний, біографічний методи, контент-аналіз. Складання програми дослідження школяра за допомогою обраного методу.	4
3	Характеристика базових форм психічної активності: інстинктивна поведінка, регульована навичками, інтелектуальна поведінка.	4
4	Розвиток психології в рамках філософії, теології, біології та	4

	медицини. Особливості розвитку психології у II половині XIX ст. Становлення і розвиток української психологічної науки.	
5	Види дій: внутрішні та зовнішні, теоретичні та практичні. Основні різновиди діяльності: гра, учіння, праця. Поняття про провідну діяльність.	4
6	Основні параметри особистості: єдність, стійкість, мінливість, активність. Її структура та спрямованість: потреби, мотиви, інтереси, ідеали, переконання, світогляд. Шляхи, умови та фактори особистісного зростання.	4
7	Рівні спілкування. Різновиди спілкування. Засоби невербального спілкування, їх роль у діяльності педагога.	4
8	Основні методи дослідження взаємовідносин у групі: спостереження, соціометрія, референтометрія.	4
9	Теорії уваги. Уважність як властивість особистості. Методики дослідження та розвитку властивостей уваги школярів.	4
10	Класифікація відчуттів. Характеристика окремих їх видів. Властивості відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість, константність.	4
11	Класифікація та види сприймання. Спостереження і спостережливість. Методики дослідження властивостей сприймання.	
12	Теорії пам'яті. Індивідуально-психологічні особливості пам'яті, методики їх дослідження та розвитку.	4
13	Види мислення. Етапи розв'язування мислительних задач. Індивідуально-психологічні особливості мислення, методики їх дослідження та розвитку.	4
14	Індивідуально-типологічні особливості уяви. Уява і творчість. Методи стимулювання творчої активності.	4
15	Теорії емоцій. Індивідуальні особливості емоційно-почуттєвої сфери людини. Саморегуляція емоційних станів.	4
16	Вольові якості особистості, їх діагностика та методи формування.	4
17	Типи темпераменту: холеричний, сангвінічний, флегматичний, меланхолічний. Методики вивчення.	4
18	Риси характеру, методики їх дослідження та психологічні засади формування у виховному процесі.	4
19	Структура здібностей. Види здібностей. Методики дослідження індивідуальних особливостей здібностей школяра.	4
20	Аналіз концепцій психічного розвитку. Методи дослідження у віковій психології. Вікова періодизація.	4
21	Перинатальні матриці Грофа і їх вплив на життя дитини. Когнітивний розвиток немовляти	4
22	Когнітивний розвиток у ранньому дитячому віці.	4

23	Когнітивний розвиток у дошкільному віці.	4
24	Психологічні особливості першокласників-«шестирічок».	4
25	Підлітковий період як сензитивний щодо формування абстрактно-логічного, теоретичного мислення людини.	4
26	Когнітивний розвиток у період ранньої дорослості: основні лінії.	4
27	Актуальні проблеми педагогічної психології в Україні.	6
Усього		106

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ НА СЕМІНАРСЬКИХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

1-2 бали – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання для виконання за зразком; користується додатковими джерелами.

3 бали – знання студента є достатньо ґрунтовними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки та залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Студент виявляє вміння рецензувати відповіді інших та опрацьовувати матеріал самостійно.

4 бали – студент володіє глибокими та міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної учбової діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.

5 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити й розв'язувати проблеми, самостійно здобувати та використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

8. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

I. Теоретичного характеру (I семестр):

1. Предмет і значення психології.
2. Основні методи психології.
3. Допоміжні методи психології.
4. Розвиток психіки у філогенезі.
5. Розвиток психологічної науки в древні часи.
6. Виникнення і розвиток психології в Україні.
7. Розвиток психологічної науки за кордоном.
8. Основні напрямки психології.
9. Діяльність особистості та її види.
10. Проблема визначення особистості в психології.
11. Теорії особистості.
12. Потреби та інтереси особистості.
13. Формування та розвиток особистості (самооцінка, самосвідомість, самоповага, самоконтроль, самореалізація, рівень домагань).
14. Засоби спілкування (вербальні та невербальні).
15. Функції спілкування.
16. Форми спілкування.
17. Ефективність та стилі спілкування.
18. Кризи і конфлікти в житті людини.
19. Види груп.
20. Види уваги.
21. Загальна характеристика відчуттів.
22. Види сприймання.
23. Властивості сприймання.
24. Операції мислення.
25. Види мислення.
26. Процеси пам'яті.
27. Види емоцій.
28. Уява як психічний процес.
29. Теорії волі.
30. Психологічна характеристика темпераменту.
31. Структура характеру.
32. Акцентуації рис характеру.
33. Структура здібностей.
34. Формування та розвиток здібностей.

(II семестр):

1. Історія виникнення і розвитку вікової психології.
2. Основні напрями досліджень у вітчизняній віковій психології.
3. Проблема періодизація вікового розвитку у працях зарубіжних та вітчизняних психологів.
4. Аналіз біогенетичних і соціогенетичних теорій психічного розвитку.
5. Становлення міжособистісних відносин на різних етапах онтогенезу.

6. Розвиток різних видів діяльності дитини до вступу в школу.
7. Розвиток пізнавальної сфери дитини до вступу в школу.
8. Розвиток особистості дитини до вступу в школу.
9. Психологічний портрет сучасного школяра.
10. Розвиток особистості на різних етапах шкільного дитинства.
11. Спілкування як чинник становлення підлітка та старшокласника.
12. Емоційне життя дитини на різних етапах шкільного дитинства.
13. Учбова діяльність школярів та розвиток інших видів діяльності впродовж їх навчання в школі.
14. Проблеми психічного розвитку підлітка у сучасних умовах.
15. Особистісне та професійне самовизначення в ранній юності.
16. Характеристика, умови запобігання і розв'язання вікових криз.
17. Виховні впливи в період раннього дитинства.
18. Виховання самостійності і внутрішньої свободи дитини.
19. Психологічні основи виховання відкритості в спілкуванні і довіри до людей у немовлят.
20. Дидактичні ігри і заняття з дітьми раннього віку.
21. Психодіагностична функція дитячих ігор.
22. Особливості морального виховання молодших школярів.
23. Шляхи удосконалення дитячих ігор з метою збільшення їх виховного потенціалу.
24. Статеве виховання у підлітковому віці.
25. Психолого-педагогічна корекція конфліктів у групах дітей та підлітків.
26. Психологічні основи самовиховання.
27. Виховання в спілкуванні з ровесниками та дорослими.
28. Виховання через засоби масової інформації і культури.
29. Характеристика рівнів та типів наочності.
30. Особливості наочності в різні вікові періоди.
31. Психологічні проблеми розвивального навчання.
32. Формування позитивного ставлення школярів до навчання.
33. Психологічні основи індивідуалізації та диференціації навчання.
34. Психологічна структура учбової діяльності. Специфіка учбової діяльності шестирічок.
35. Психологічні основи педагогічної діяльності вчителя НУШ.
36. Способи активізації учбової діяльності школярів НУШ.
37. Формування прийомів учбової діяльності школярів НУШ.
38. Стили педагогічного спілкування та їх ефективність в умовах нової української школи.

II. Практичного спрямування (письмове есе), (I семестр):

1. Знайти, крім запропонованих у посібнику, ще й інші визначення предмету педагогічної психології. Чи відрізняються вони радикально між собою? Описати своє власне бачення предмету й завдань педагогічної психології на основі актуальних проблем сучасної дошкільної освіти.

2. Які методи психолого-педагогічного дослідження застосовувалися вашими педагогами чи шкільними психологами? Якими були причини та

наслідки такого застосування? Проаналізувати на основі цього власне розуміння сенсу відомої фрази про «піддослідного кроля» (а також на прикладі можливих спотворень процесу педагогічної взаємодії з дитиною).

3. Підібрати ще, окрім випадку з хлопчиком Альбертом, приклади експериментальних програм дослідження дітей, котрі порушують сучасні правила психологічної етики. Як можна було б оминати подібні проблеми? Описати своє власне бачення меж і можливостей етики психологічного дослідження.

4. Знайти описи процедури й результатів 2-3-ьох формувальних експериментів, які були проведені з дітьми дошкільного віку та знайшли активне відображення в науково-психологічній літературі. Які з них не втрачають своєї актуальності й у наш час? Чому?

5. Підібрати прізвища та відповідні уривки з праць відомих педагогів і психологів, які були «за» чи «проти» педології. Аргументи якого «табору» більше переконують? Проаналізувати відповідні аргументи фахівців та описати своє власне ставлення до педології, її досягнень та упущень.

6. Якщо дещо змінити контекст відомого висловлювання, то українська педагогічна психологія хоч у чомусь «веде за собою» світовий її розвиток чи переважно «плентається в нього у хвості»? Обґрунтувати власну думку фактами розвитку вітчизняної науки.

7. Спробувати сформулювати власну тему (проблему) дослідження у ракурсі педагогічної психології, котра має важливе суспільне значення. Обґрунтувати свою думку прикладами з життя, тelenовин, газетних публікацій, інтернет-видань.

8. Які види учіння (за його механізмами) є найбільш значущими для розвитку людини? Обґрунтуйте свою думку прикладами з власного життя або життя добре знайомих людей. Чи справді такі подібні механізми учіння у людини й тварин, як про це стверджують біхевіористи? А в дошкільному віці?

9. Що, на вашу думку, більшою мірою визначає особистісний розвиток людини – генетика чи навчання й виховання? Обґрунтуйте свої міркування прикладами з власного життя, життя знайомих осіб або біографій видатних постатей.

10. Якою мірою зовнішня оцінка, зокрема, педагогічна, впливає на життя й розвиток дитини? Опишіть власні приклади такого впливу. Що можна порадити в цьому контексті батькам і вихователям дитини?

11. Існують різні погляди на методи, засоби та оптимальні строки формування елементів учбової діяльності в дошкільному віці. Так, поряд з ідеєю ампліфікації О.В.Запорожця розроблено чимало теорій інтенсивного раннього навчання дитини. Порівняйте відомі вам підходи та обґрунтуйте власну точку зору на окреслену проблему.

12. Період від 3-ьох до 5-ти років у психолого-педагогічній літературі часто образно характеризується як вік «чомучок». Пізніше, як свідчать дослідження та практика, підвищений пізнавальний інтерес дошкільників помітно спадає. Спробуйте проаналізувати основні причини такого феномену. Що можуть і повинні робити для подолання зазначеної негативної тенденції вихователі ДНЗ?

13. Психологічна готовність до школи – багатокомпонентна характеристика. Яким чином взаємозв'язані базові її складові й чи можна формувати одні з них через вплив на інші? Знайдіть у спеціальній літературі детальний опис методів розвитку компонентів психологічної готовності дитини до школи та систематизуйте ці методи.

14. Психологи стверджують, що покарання – дуже неефективний прийом виховання. Чи згодні ви з такою думкою? Наведіть докази власної позиції за допомогою реальних життєвих прикладів (зі свого життя або життя знайомих осіб).

15. Сучасне гуманістично та особистісно зорієнтоване виховання закликає не задіювати механізмів об'єктно спрямованих маніпуляцій з особистістю дитини. Виходячи з розуміння сутності самого поняття виховання та його прийомів, чи можна стверджувати про цілковите уникнення подібних маніпуляцій? За яких умов виховний процес максимально наблизатиметься до «ідеального»? Опишіть власне бачення проблеми.

16. Згідно з теорією Л.Кольберга, більшість дітей дошкільного віку перебувають на стадії доморального розвитку. Як відомо, відповідна концепція побудована на основі врахування стадій розвитку інтелекту за Ж.Піаже. Спробуйте в контексті логіки відомих експериментів Л.Обухової описати можливі педагогічні кроки на шляху «пришвидшення» морального розвитку дошкільників.

17. Обдарована дитина – це «дар природи» чи наслідок особливого виховання? Висловіть власне бачення даної проблеми зі спробою визначення орієнтованих пропорцій зазначених факторів (біологічного та соціального) у становленні високого рівня розвитку здібностей особистості. Чим конкретно може допомогти вихователь обдарованій дитині в умовах звичайного ДНЗ?

18. У спеціальній літературі підберіть приклади (крім відомого дослідження А.Бандури) експериментів, в яких вивчалася агресивна поведінка людини. Чи допомагають ці дослідження у кращому розумінні причин виникнення і шляхів подолання дитячої агресивності? Перегляд чималої кількості сучасних дитячих мультфільмів і фільмів з нерідко доволі агресивними сюжетами сприяє більшою мірою наслідуванню «нехорошої» поведінки їх героїв чи, навпаки, розрядці вроджених негативних потягів? Обґрунтуйте обрану точку зору.

19. Підберіть наукові матеріали про дитячі страхи. Спробуйте скласти своєрідний їх рейтинг за силою та частотністю виникнення (орієнтуючись, зокрема, на праці О.Захарова). Пригадайте і власне дитинство. Які з описаних психологами страхів найбільшою мірою зачепили саме вас? Що їх спровокувало та посилювало? І як це, імовірно, вплинуло на ваше особистісне становлення?

20. Віднайдіть у спеціальній літературі якомога повніший список професій соціономічного типу. Спробуйте порівняти найбільш поширені серед них за кількома обраними та самостійно сформульованими критеріями. Яка з цих професій найбільш близька до фаху педагога? Яких педагогічних здібностей вона так само потребує для успішного оволодіння? Можливо, варто переймати щось і вихователю від представників саме цієї професії?

21. Яким повинен бути сучасний вихователь дітей дошкільного віку? Складіть відповідний психологічний портрет із рейтингом найбільш важливих, на вашу

думку, якостей. Можна обґрунтувати свою думку матеріалами біографії якогось відомого й талановитого вихователя. Якою мірою ви відповідаєте цьому ідеалові? Що можете зробити в напрямку самовдосконалення вже в наближчий місяць, рік? А що, на вашу думку, прийде тільки з досвідом реальної роботи?

22. Як ви вважаєте, синдром емоційного вигорання – поширений феномен? Чи зустрічалися такі люди, котрі висловлювали подібні скарги? Спробуйте проаналізувати власні індивідуально-психологічні особливості – якою мірою ви особисто підпадаєте під вплив стресогенних факторів і чи робите щось із метою профілактики або боротьби зі стресами? Спробуйте підібрати у спеціальній психологічній літературі опис методів запобігання стресу та прийоми його подолання.

23. Спробуйте скласти анкету, спрямовану на виявлення ймовірного функціонування у педагогічному спілкуванні відомих комунікативних бар'єрів. Опитайте за допомогою неї одного або декілька відомих вам педагогів. Чи проявилися в результатах анкетування такі бар'єри та інші труднощі педагогічного спілкування? Що, на вашу думку, в даному випадку стало причиною їх появи? Підберіть у спеціальній літературі поради, психологічні вправи, спрямовані на оптимізацію педагогічного спілкування.

24. Спробуйте скласти анкету, спрямовану на виявлення у педагогічному спілкуванні механізму стереотипізації та ефектів соціальної перцепції. Опитайте за допомогою неї одного або декілька відомих вам педагогів. Якими бачать дітей – своїх учнів і вихованців – сьогоденні вчителі та вихователі? Можливо, виявляються певні новітні тенденції у такому сприйнятті? Опишіть приклади відомих вам ситуацій проявів соціальної стереотипізації у педагогічному спілкуванні та запропонуйте практичні поради з метою їх усунення.

25. Чи можливе, на вашу думку, уникнення педагогічних конфліктів у сучасному колективі ДНЗ, школи? Чому? Які серед таких конфліктів є найбільш поширеними? Проаналізуйте їх чинники, виходячи не тільки з даних наукової літератури, а й, наприклад, із результатів опитування відомих вам педагогів. Підберіть у спеціальних наукових виданнях поради, психолого-педагогічні прийоми, корекційні вправи, метою яких є як запобігання, так і подолання конфліктних ситуацій між вихователями та дітьми, вихователями та батьками, вихователями та їх колегами.

(II семестр):

1. Оберіть певну проблему психічного розвитку дитини в якості предмету психологічного вивчення. Складіть план відповідного дослідження.

2. Яка відома теорія психічного розвитку найбільш відповідає логіці Вашого власного життєвого шляху? Чому?

3. Порівняти розвиток механізмів психіки у тварини та новонародженої дитини. Ілюструвати прикладами.

4. Як Ви ставитеся до сучасних теорій інтенсифікації когнітивного розвитку дитини? Обґрунтуйте свою думку сучасними психологічними дослідженнями.

5. Проаналізувати відмінності психічного розвитку дитини-дошкільника у 80-х – 90-х рр. ХХ століття та в наші дні.

6. Сучасні ігри сучасних дітей: позитиви й негативи.

7. Як впливають сучасні інформаційні технології на психічний розвиток дитини?

8. Чи відрізняється психіка підлітка від дорослої людини? Обґрунтувати свою думку?

9. Яка мораль виховання у підлітковому віці є найбільш ефективною: «підпорядкування» або «співробітництва»? Обґрунтувати свою думку.

10. Мої взаємини з батьками: спільне та відмінне між нами як чинник цих взаємин.

11. Як життєвий сценарій впливає на особистісне самовизначення людини?

Порядок подання та захист ІНДЗ

1. Звіт про виконання ІНДЗ подається у вигляді реферату, презентації тощо.
2. ІНДЗ подається викладачу не пізніше ніж за 2 тижні до підсумкового контролю або завершення семестру.
3. Оцінка за ІНДЗ виставляється на заключному занятті (семінарському, практичному) на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом ІНДЗ. Можливий захист завдання шляхом усного звіту студента про виконану роботу або презентації.
4. Оцінка за ІНДЗ враховується при виведенні підсумкової оцінки з навчального курсу. Максимальна кількість балів – 15.

Критерії оцінювання ІНДЗ

При розробленні критеріїв оцінки за ІНДЗ береться за основу повнота і правильність виконання завдання, ступінь усвідомлення та розуміння студентом навчального матеріалу проблемного характеру; враховується здатність студента диференціювати, інтегрувати та уніфікувати отримані знання, застосовуючи наукову термінологію; уміння здійснювати самостійний пошук та використання додаткового матеріалу для глибокого, логічного і творчого аналізу вивченого; уміння творчо застосовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань; мовленнєве оформлення відповіді тощо.

1 бал – студент має початковий рівень знань і не виявляє інтерес до навчального матеріалу; механічно відтворює зміст відповідного параграфу підручника/посібника; копіює певне завдання без будь-яких власних висновків та узагальнень;

2 бали – студент виявляє первинний інтерес до навчального матеріалу; має фрагментарні навички в роботі з підручником, але самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання;

3 бали – студент знає близько половини навчального матеріалу і здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача; описує явища, процеси без пояснень їх причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, але слабо орієнтується в поняттях;

4 бали – студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, але відтворює його з помилками та неточностями;

здатен з помилками й неточностями дати визначення основних понять; відповіді на додаткові питання непослідовні та нелогічні;

5 балів – студент має стійкі навички роботи з текстом підручника; може самостійно оволодіти більшою частиною навчального матеріалу; формулює поняття, наводить приклади, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен за необхідності використовувати наочні матеріали;

6 балів – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу; може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена;

7 балів – студент самостійно відтворює домінуючу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати набуті знання при розв'язуванні психологічних задач; користується додатковими джерелами;

8 балів – студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал; розуміє основоположні теорії та факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє застосовувати засвоєний матеріал у стандартних ситуаціях;

9 балів – студент вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних теоретичних положень; самостійно користується додатковими джерелами; свідомо контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми;

10 балів – знання студента є достатньо повними; він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно описує певні явища з точки зору їх смислового взаємозв'язку; відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими фрагментарними неточностями;

11 балів – студент вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки та залежності між явищами та фактами, розглядати виявлені закономірності, робити самостійні висновки; загалом належною мірою контролює власну учбову діяльність;

12 балів – студент володіє глибокими та міцними знаннями, здатен використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали;

13 балів – студент самостійно визначає окремі цілі власної учбової діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну щодо власної;

14 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ;

15 балів – студент вміє ставити й розв'язувати проблеми, самостійно здобувати та використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал у будь-якій формі; активно розвиває свої обдарування та нахили; вільно висловлює перспективи у відповідній сфері досліджень.

9. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративні та проблемно-інтерактивні: лекції-презентації із застосуванням ІКТ, пояснення, розповідь, евристична бесіда, творчі есе, дискусії, бліц-опитування, «мозковий штурм», технології case-study, тематичні презентації, робота в парах, поточні тестування, виконання індивідуальних психологічних досліджень, самостійна робота, робота з науковою літературою.

10. Методи контролю

Поточне оцінювання (усні та письмові відповіді, поточне тестування, психологічні диктанти, оцінювання презентацій із застосуванням ІКТ), оцінювання ІНДЗ, само- та взаємооцінювання, підсумковий тест.

Підсумковий контроль – екзамен, залік.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

I семестр															ІНДЗ	Підсумковий тест	Разом
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9	T 10	T 11	T 12	T 13	T 14	T 15			
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	15	10	100

II семестр											ІНДЗ	Підсумковий тест	Разом
T16	T16	T17	T18	T19	T20	T21	T22	T23	T23				
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	15	35	100	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За 100-бальною шкалою	За національною шкалою
A	90-100	Відмінно
B	82-89	Добре
C	75-81	Добре
D	67-74	Задовільно
E	60-66	Задовільно
FX	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання
F	1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом

Критерії оцінювання за національною шкалою

Оцінка А «5» («відмінно») (90–100): студент виявляє міцні, глибокі та системні знання навчально-програмованого матеріалу; відповідь студента повна,

правильна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення навчального матеріалу; демонструє вміння самостійно знаходити та користуватися джерелами інформації, критично оцінювати окремі нові факти, явища, ідеї, встановлювати причинно-наслідкові та міжпредметні зв'язки, робити аргументовані висновки; користується широким арсеналом засобів доказів власної думки, вирішує складні проблемні завдання; виявляє варіативність мислення і раціональність у виборі способів розв'язання практичних завдань; творчо застосовує професійні вміння і навички; вміє пов'язати теорію з практикою; володіє культурою викладу інформації, мова студента грамотна.

Оцінка В «4» («добре») (82–100): студент виявляє міцні, повні, ґрунтовні знання навчально-програмованого матеріалу; демонструє розуміння основоположних теорій і фактів, вміння аналізувати, порівнювати та систематизувати інформацію, встановлювати зв'язок з обраною професією та робити висновки; використовує загальновідомі докази у власній аргументації; вільно застосовує матеріал у стандартних ситуаціях; відповідь студента в цілому правильна, логічна та достатньо обґрунтована, однак при відповіді та виконанні практичних завдань допускає несуттєві помилки; рівень мовленнєвої культури відповідає загальноприйнятим нормам.

Оцінка С «4» («добре») (75–81): студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, проте його знання недостатньо глибокі та осмислені; відповідь на рівні загальних уявлень про предмет; демонструє деяке порушення логічності й послідовності викладу матеріалу; виявляє вміння частково аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити певні, але неконкретні й неточні висновки; не вміє пов'язати теоретичні положення з практикою; має фрагментарні навички в роботі з джерелами інформації; виявляє невисоку культуру викладу знань.

Оцінка Д «3» («задовільно») (67–74): студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє елементарні знання фактичного матеріалу; викладає матеріал уривчастими реченнями, при відповіді допускає суттєві помилки, які не здатен виправити після коректування запитань; недостатньо володіє розумовими операціями; відсутні уміння і навички у роботі з джерелами інформації; не вміє логічно мислити та викласти свою думку.

Оцінка Е «3» («задовільно») (60–66): має мінімально достатні знання з дисципліни, зі значними помилками; у загальному недостатньо орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не досить впевнено, з суттєвими помилками застосовує знання ув практичних ситуаціях.

Оцінка F «2» (35-59) (з можливістю повторного складання): студент не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє навичок застосування знань у практичних ситуаціях; демонструє; не виявляє творчі уміння застосування знань, навичок у навчально-дослідній та практичній діяльності.

Оцінка FX «2» («незадовільно») (0–34) (з обов'язковим повторним курсом): не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не

орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє навичок застосовування знань у практичних ситуаціях.

11. Методичне забезпечення

Навчально-методичне забезпечення, періодичні видання, посібники, мультимедійні презентації за змістом тем.

12. Рекомендована література

Основна

1. Бондаренко О. Ф. Основи психології : підручник. Київ : Освіта України, 2009. 328 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студентів ВНЗ. 3-є вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Веракіс А. І., Завалевський Ю. І., Левківський К. М. Основи психології : навч. Посібник. Київ – Харків, 2005. 415 с.
4. Волошина Л. В., Долинська С. О. Загальна психологія : практикум : навч. посібник. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
5. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія : практикум : навч. посібн. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
6. Ільїна Н. М., Мисник С. О. Загальна психологія : теорія та практикум : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2011. 352 с.
7. Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В. Загальна психологія : навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. С. Д. Максименка. 2-ге вид., перероб. і доп. Вінниця : Нова книга, 2004. 704 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. вид. 2-е, перероблене та доповнене. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
9. Махній М. М., Скок М. А. Історія психологічної думки : навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. 256 с.
10. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посібник для студентів ВНЗ. 4-те вид., стереотип. Київ : Вища школа, 2005. 487 с.
11. Основи психології : підручник / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2002. 630 с.
12. Пальм Г. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 256 с.
13. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів : близько 3000 слів / укл. В. Б. Шапарь. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
14. Психологія : підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 390 с.
15. Русинка І. І. Психологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 367 с.
16. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 464 с.
17. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія : навчальний посібник / МОН України, Київський ун-т імені Бориса Грінченка. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 295 с.
18. Сердюк Л. З. Психологія : навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ : Університет «Україна», 2005. 233 с.

19. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія : підруч. для студентів ВНЗ. Київ : Либідь, 2005. 463 с.
20. Туриніна О. Л. Практикум з психології : навч. посіб. Київ : МАУП. 2007. 328 с.
22. Цимбалюк І. М., Ясницька О. Ю. Загальна психологія. Модульно-рейтинговий курс для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Професіонал, 2004. 304 с.
23. Цимбалюк І. М. Психологія : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2004. 216 с.

Вікова та педагогічна психологія:

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Либідь, 2005. 399 с.
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія. (Курс лекцій): навч. посібник для студентів ВНЗ / В. П. Кутішенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
4. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: практикум / В. П. Кутішенко. – К. : Каравелла, 2009. – 446 с.
5. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посібник. К.: Академвидав, 2008. 432 с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посібник. К.: Академвидав, 2006. 360 с.
7. Савчин М. В. Педагогічна психологія: навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Академвидав, 2007. 422 с.
8. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник для студентів. К. : Вища школа, 2004. 335 с.

Додаткова:

1. Баклицький І. О. Психологія праці. Посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 504 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2012. 254 с.
3. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2003. 120 с.
4. Бродовська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові. 2-е вид. Київ : Професіонал, 2005. 222 с.
5. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика : учеб. пособие для студентов ВУЗов. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 350 с.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 374 с.
7. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. пос. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 592 с.

8. Вашека Т. В., Гічан І. С. Психологія спілкування : навч.-метод. комплекс для студентів ВНЗ. Київ : Книжкове вид-во НАУ, 2006, 183 с.
9. Боришевський М. Й. , Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін Виховання духовності особистості : навч.-метод. посібник / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. М. Й. Боришевського. Київ, 2013. 103 с.
10. Волянська О. В., Ніколаєвська А. М. Соціальна психологія : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 275 с.
11. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., стереотип. Київ : Академвидав, 2011. 463 с.
12. Гамезо М. В., Домашенко І. А. Атлас по психології. Информационно-методическое пособие к курсу «Психология человека». 3-е изд., испр. и доп. Москва : Педагогическое общество России, 2006. 276 с.
13. Гоноболін Ф. Н. Психологія : навч. посібн. Київ : Вища школа, 1975. 262 с.
14. Джонсон В. Соціальна психологія : тренінг міжособистісного спілкування ; пер. з англ. В. Хомик. Київ : КМ Академія, 2003. 284 с.
15. Дрозденко К. С. Загальна психологія в таблицях і схемах : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2004. 304 с.
16. Ільєнко М. М., Савелюк Н. М. Зоопсихологія з елементами порівняльної психології : навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2016. 208 с.
17. Житєва компетентність особистості : від теорії до практики : наук.- метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : ХНРБЦ, 2006, 633 с.
18. Жуков С. М., Жукова Т. В. Історія психології : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
19. Карнегі Д. Як завойовувати друзів та впливати на людей. Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно. Як перестати хвилюватись і почати жити. Харків : ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе», 2005. 560 с.
20. Кириленко Т. С. Психологія : емоційна сфера особистості : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 254 с.
21. Конфліктологія : навч. посібник для ВНЗ. Львів : ЛІСВ, 2007. 326 с.
22. Копець Л. В. Психологія особистості : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-е вид. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 458 с.
23. Корольчук М. С., Криворучко П. П. Історія психології : навч. посібник. Київ : Ельга ; Ніка-центр, 2010. 248 с.
24. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Марченко В. М. Психологія : схеми, опорні конспекти, методики : навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. М. С. Корольчука. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2006. 320 с.
25. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика : навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. М. С. Корольчука. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2005. 400 с.
26. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту : теорія і сучасна практика : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Професіонал, 2007. 407 с.
27. Макарова Л. Л., Сенельніков В. М. Загальна психологія : методичні розробки семінарських занять : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 200 с.

28. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус) : навч. посібник. Київ : МАУП, 2002. 128 с.
29. Маноха І. П. Психологія потаємного «Я» : монографія. Київ : Поліграфкнига, 2001. 448 с.
30. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник для студентів ВНЗ. 2-е вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 687 с.
31. М'ясоїд П. А. Задачі з курсу загальної психології : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Вища школа, 2000. 183 с.
32. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник. Київ : Академвидав, 2005. 446 с.
33. Палеха Ю. І., Герасимчук В. І., Шиян О. М. Основи психології та педагогіки : навч.-метод. посібник. 2-е вид. доп. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. 162 с.
34. Пальм Г. А. Загальна психологія : навч. посібник з мультимедійним курсом для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 487 с.
35. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 423 с.
36. Трофімов Ю. Л. Алексєєва М. І., Гончарук П. А. Психологія : підручник для студентів ВНЗ / за ред. Ю. Л. Трофімова. 6-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
37. Роменець В. А. Історія психології : Стародавній світ. Середні віки, Відродження : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 416 с.
38. Роменець В. А. Історія психології : XVII століття. Епоха Просвітництва : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006, 1000 с.
39. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. для студентів ВНЗ. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2004. 287 с.
40. Сергієнко Л. П. Основи наукових досліджень у психології : кваліфікаційні та дипломні роботи : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2009. 240 с.
41. Статінова Н. П., Сень Г. П. Основи психології та педагогіки : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 346 с.
42. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2006. 519 с.
43. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 375 с.
44. Філоненко М. М. Психологія спілкування : підручник для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 223 с.
45. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Професіонал, 2007. 458 с.
46. Шапарь В. Б. Как читать человека по лицу, почерку, позе, мимике, жестам. Харків – Белгород : Клуб семейного досуга, 2010. 333 с.
47. Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 257 с.

Вікова та педагогічна психологія:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие для студентов вузов. 4-е изд. М.: Академический Проект, 2003. 704 с.

2. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Центр учбової літератури, 2007. 391 с.
3. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 112 с.
4. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: метод. посібник / За ред. С. Д. Максименка. К.: Літера ЛТД, 2006. 416 с.
5. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: учеб. пособие для студентов ВУЗов. М.: ТЦ Сфера, при участии «Юрайт», 2003. 464 с.
6. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (Курс лекцій): навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
7. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студентов. М.: Академия, 2003. 456 с.
8. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. Практикум: навч. посібник для студентів ВНЗ. Рівне: Волинські обереги, 2008. 320 с.
15. Поліщук В. М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2005. 118 с.
9. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку: навч. посібник для студентів ВНЗ. Суми: Університетська книга, 2005. 158 с.
10. Практикум по возрастной психологии: учеб. пособие / Под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. 2-е изд., доп. и перераб. СПб: Речь, 2002. 694 с.
11. Практическая психология образования: учеб. пособие для студентов ВУЗов / Под ред. И. В. Дубровиной. 4-е изд., перераб. и доп. С-Пб.: Питер, 2007. 588 с.
12. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: учеб. пособие. В 2-х кн. Кн. 1. Система работы психолога с детьми разного возраста. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. 383 с.